

Osobna poruka studentima

U više od 33 godine poučavanja dječje psihologije bila sam u kontaktu s tisućama studenata poput vas – studenata različitih studijskih grupa, ciljeva, interesa i potreba. Neki od njih su povezani s mojim područjem, psihologijom, ali mnogi dolaze i iz drugih srodnih područja – obrazovanja, sociologije, antropologije, obiteljskih studija, socijalnog rada, medicinske struke i biologije, da spomenem samo neke. U svakom se semestru pokazalo da su aspiracije mojih studenata različite kao i sama područja. Mnogi očekuju karijeru u primijenjenom radu s djecom – u poučavanju, skrbi o djeci, sestrinstvu, savjetovanju, socijalnom radu, školskoj psihologiji i provedbi programa. Neki namjeravaju poučavati dječji razvoj, a manji broj se želi posvetiti istraživanju. Većina se nada da će jednog dana postati roditelji, dok su drugi već roditelji koji dolaze sa željom da bolje razumiju i odgajaju svoju djecu. A gotovo svi dolaze sa snažnom znatiželjom o tome kako su se sami razvili iz male djece u složena ljudska bića kakva su danas.

Moj cilj u pripremi osmog izdanja *Dječje razvojne psihologije* bio je ponuditi udžbenik koji će odgovarati potrebama predavača vaših kolegija i vašim osobnim interesima i potrebama. Kako bih postigla ove ciljeve, temeljila sam ovu knjigu na pažljivo odabranim klasičnim i suvremenim teorijama i istraživanjima. Osim toga, ovaj tekst naglašava interaktivni doprinos biologije i okoline razvoju djeteta, objašnjava kako istraživački proces pomaže u rješavanju problema iz stvarnog svijeta, opisuje sličnosti i razlike između etničkih skupina i kultura, raspravlja o širem društvenom kontekstu u kojem se dijete razvija, a posebnu pažnju posvećuje temama socijalne politike, koja je ključna za osiguravanje dječje dobrobiti u današnjem svijetu. Također sam izradila jedinstven pedagoški program koji će vam pomoći u svladavanju informacija, integriranju različitih područja razvoja i kritičkom razmatranju kontroverznih pitanja te primjeni onog što ćete naučiti.

Nadam se da će vas učenje o čovjekovu razvoju ispuniti jednakim zadovoljstvom koje već godinama ispunjava mene. Željela bih znati vaše mišljenje o području dječje psihologije i o ovoj knjizi. Vaši komentari su dobrodošli; slobodno mi ih pošaljite na Department of Psychology, Box 4620, Illinois State University, Normal, IL 61790, ili izdavaču, koji će mi ih proslijediti.

Laura E. Berk

Predgovor za nastavnike

Moja odluka da napišem *Dječju razvojnu psihologiju* inspirirana je bogatstvom profesionalnih i osobnih iskustava. Prvo i osnovno to su bili interesi i potrebe tisuće studenata dječje razvojne psihologije na mojim predavanjima tijekom više od tri desetljeća poučavanja na fakultetu. Cilj mi je bio napisati tekst koji je intelektualno stimulirajući, koji pokriva dubinu i širinu područja, oslikava kompleksnost dječje psihologije s jasnoćom i uzbuđenjem i koji je relevantan i koristan za izgradnju mostova između teorija i istraživanja svakodnevnog života djece.

Danas se *Dječja razvojna psihologija* koristi diljem svijeta, s izdanjima na šest jezika: engleskom, kineskom, gruzijskom, japanskom, ruskom i španjolskom. Entuzijizam profesora i studenata za ovu knjigu nije bio samo izvor mog najvećeg ponosa i zadovoljstva, nego me i inspirirao da razmislim i poboljšam svako izdanje. Počasćena sam što mi je povjerena ta golema odgovornost predstavljanja polja dječje psihologije tolikom broju studenata.

Dvadeset godina otkad se *Dječja razvojna psihologija* prvi put pojavila, bilo je razdoblje besprimjernog širenja i promjene u teoriji i istraživanju. Ovo, osmo izdanje predstavlja te brze promjene s bogatstvom novih sadržaja i alata za poučavanje:

- *Naglašeni su raznoliki putovi promjene.* Istraživači su došli do jasnog konsenzusa da razlike u biološkom ustroju, svakodnevnim zadacima i ljudima koji podržavaju djecu u ovladavanju tih zadataka dovode do velikih individualnih razlika u putovima promjene djece i s tim povezanim kompetencijama. Ovo izdanje pridaje više pažnje individualnim razlikama u razvoju i novim teorijama – uključujući ekološke, sociokulturalne i dinamične sustave – koje ih pokušavaju objasniti. Multikulturalni i međukulturalni nalazi, uključujući međunarodne usporedbe, istaknuti su u tekstu i u reviziranim i proširenim okvirima Kulturalni utjecaji.

- *Više pažnje posvećeno je složenom dvosmjernom odnosu između biologije i okoline.* Prikupljanje dokaza o razvoju mozga, motoričkih vještina, kognitivnih i jezičnih kompetencija, temperamenta i razvojnih problema potvrđuje načine na koji se biološki činitelji miješaju, djeluju zajedno s iskustvom ili ih iskustvo mijenja. O međupovezanosti biologije i okoline govori se u tekstu i u okvirima Biologija i okolina s novim i obnovljenim temama.

- *Prošireno je uključivanje interdisciplinarnih istraživanja.* Pomak prema pogledu na misli, osjećaje i ponašanje kao integriranu cjelinu, pod djelovanjem širo-

kog raspona utjecaja iz biologije, društvenog konteksta i kulture, motivirao je istraživače razvoja da osnaže svoje veze s drugim područjima psihologije i s drugim disciplinama. Teme i nalazi uključeni u ovo izdanje sve više odražavaju doprinose psihologije obrazovanja, socijalne psihologije, zdravstvene psihologije, kliničke psihologije, neuropsihologije, biologije, pedijatrije, sociologije, antropologije, socijalnog rada i drugih polja.

- *Veze između teorije, istraživanja i primjene – tema ove knjige od njenih začetaka – ojačane su.* Kako su istraživači pojačavali svoje napore da dođu do nalaza relevantnih za svakodnevne situacije, tako sam ja davala veće značenje pitanjima socijalne politike i praksi utemeljenoj na smislenim teorijama i istraživanjima. Daljnje primjene se daju u tablicama Primjena znanja, što studentima pruža konkretne načine građenja mostova između učenja i stvarnog svijeta.

- *Prošireni sadržaj vezan uz Kanadu prikazuje integrirano sjevernoameričko stanje u području.* Sa suvremenom sjevernoameričkom perspektivom, tekst u velikoj mjeri proširuje mogućnost učenja studenata o društvenim i kulturalnim kontekstima razvoja i o snažnom utjecaju javne politike – posebno u području zdravlja i obrazovanja – na živote djece. Kanadska istraživanja i primjeri spominju se u cijeloj knjizi.

- *Aktivna uloga studenata u učenju eksplicitnije se vidi.* Nova značajka **ZASTANITE NA TRENUTAK...** ugrađena u tekst svakog poglavlja potiče studente da duboko i kritički promisle ili se upuste u vježbu ili primjenu onog što su pročitali. *Zapitajte se* na kraju svakog glavnog odjeljka temeljito su promijenjena i proširena kako bi poticala četiri pristupa aktivnog uključivanja u sadržaj: *Ponovite*, *Primijenite*, *Povežite* i *Razmislite*. Ova značajka pomaže studentima u razmišljanju o tome što su naučili s više strana.

Filozofija pisanja ovog teksta

Temeljni pristup kojim sam se vodila u pisanju ove knjige oblikovan je mojom osobnom poviješću i iskustvom u ulozi nastavnika, istraživača i roditelja. On se sastoji od nekoliko filozofskih sastavnica koje smatram ključnim kako bi studenti, nakon odslušanih kolegija, temeljito razumjeli dječji razvoj:

1. **Razumijevanje osnovnih teorija te snaga i nedostataka svake od njih.** Prvo poglavlje započinje naglašavanjem kako je jedini pravedan pristup učenju bogatog područja dječje psihologije usvajanje znanja o različitim teorijama. Za svako obrađeno područje

je iznosim različite teorijske perspektive, pokazujući kako svaka od njih doprinosi rasvjetljavanju područja razvoja koje su prethodne teorije zanemarile te navodim istraživanja koja ih evaluiraju. Ako su jedna ili dvije teorije osobito važne u nekom području, naglašavam zašto je tako, s naglaskom na snazi koju teorije imaju u objašnjavanju širokog spektra pojava. Kako bih ponudila ravnopravnu analizu mnogih kontroverznih tema, uzimam u obzir međusobno suprotstavljene teorije.

2. **Uzimanje u obzir istraživačkih strategija za ispitivanje dječjeg razvoja.** Da bi mogli evaluirati teorije, studenti trebaju snažan oslonac u znanju o istraživačkim metodama i nacrtima istraživanja. Cijelo poglavlje posvećujem kritičkom opisu istraživačkih strategija. Opisujem brojna istraživanja dovoljno detaljno kako bi studenti mogli primijeniti ova znanja i kritički proučiti rezultate, zaključke i implikacije prikazanih istraživanja.
3. **Znanje o slijedu razvoja i procesima koji leže u osnovi razvoja.** Studentima je ponuđen opis organiziranih sekvenci razvoja zajedno s procesima promjene. Razumijevanje procesa, tj. kako složene kombinacije bioloških i okolinskih događaja utječu na razvoj, nalazi se u središtu interesa većine novijih istraživanja. Sukladno tome, isti naglasak je dan i u tekstu. Ali, istovremeno se pojavljuju i novi podaci o vremenu različitih promjena. Na mnogo načina je dokazano da su djeca znatno kompetentnija nego se to smatralo u prošlosti. Najnoviji dokazi o slijedu i vremenu razvoja, zajedno s implikacijama koje oni imaju za proces razvoja, prisutni su u cijeloj knjizi.
4. **Uzimanje u obzir utjecaja koje kontekst i kultura imaju na dječji razvoj.** Mnoštvo istraživanja potvrđuje da djeca žive u bogatom fizičkom i socijalnom kontekstu koji utječu na sve aspekte razvoja. U svakom poglavlju studenti putuju u daleke dijelove svijeta kako bi razmotrili sve veći broj međukulturalnih spoznaja. U tekstu su također opisane mnoge spoznaje o socioekonomski i etnički različitoj djeci unutar SAD-a i Kanade te o djeci različitih sposobnosti i s različitim poteškoćama. Osim što govorim od važnosti neposredne okoline (obitelji, susjedstva i škole), naglašavam i utjecaj koji šire društvene strukture (društvene vrijednosti, zakoni i vladini programi) imaju na dječju dobrobit.
5. **Razumijevanje združenog doprinosa biologije i okoline razvoju.** Polje dječje psihologije više nego ikad prije prepoznaje interakciju bioloških/konstitucijskih i okolinskih činitelja. Ovi činitelji doprinose razvoju na tako složen način da ih je nemoguće jednostavno razdvojiti. U knjizi je prikazan niz načina na koje se biološke predispozicije mogu održati, ali i transformirati pod utjecajem socijalnog konteksta.
6. **Međuovisnost svih područja razvoja – tjelesnog, kognitivnog, emocionalnog i socijalnog.** Svako poglavlje integrativno pristupa razvoju. Prikazujem kako su isprepleteni tjelesni, kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj. Kako bi se produbilo studentsko razumijevanje

odnosa između različitih aspekata razvoja, u cijelom tekstu te kroz pitanja postavljena u odjeljcima Zapitajte se *Povežite* ih upućujem na ostale dijelove knjige.

7. **Uzimanje u obzir povezanosti teorije, istraživanja i prakse.** U cijeloj knjizi naglašavam da su teorije o dječjem razvoju te istraživanja koje one potiču temelj za pravilnu i učinkovitu praksu s djecom. Veze između teorije, istraživanja i prakse pojačane su time što je tekst organiziran tako da su teorija i istraživanja prezentirani prvi, nakon čega slijede praktične implikacije. Nadalje, u svakom je poglavlju vidljivo da je trenutačno polje dječje psihologije usredotočeno na stavljanje znanja o dječjem razvoju u funkciju oblikovanja socijalne politike kakva će podržavati dječje potrebe. U tekstu se osvrćem na trenutačni položaj djeteta u SAD-u, Kanadi i ostatku svijeta te pokazujem kako je istraživanje potaknulo uspješne intervencije.

Novosti osmog izdanja

Dječja psihologija je fascinantno polje istraživanja koje se stalno mijenja s novim otkrićima i s usavršavanjem postojećeg znanja. Osmo izdanje predstavlja sve opsežniju suvremenu literaturu s više od 1800 novih citata. Uzbudljive teme naglašavaju ono najvažnije u knjizi. Slijede primjeri za svako poglavlje:

- ▣ **1. poglavlje:** Obnovljeni okvir Biologija i okolina o otpornosti. Novi, primjenjivi primjeri doprinosa bihevizorizma i teorije socijalnog učenja. Uvod u razvojnu kognitivnu neuroznanost kao novo područje istraživanja. Obnovljeni odjeljak o javnoj politici i dječjem razvoju.
- ▣ **2. poglavlje:** Novi primjeri istraživanja koja koriste stavno opažanje, strukturirane intervju e i korelacijske nacрте. Prošireni i obnovljeni odjeljak o psihofiziološkim metodama procjenjivanja funkcioniranja mozga, uključujući EEG, ERP, fMRI, PET i NIROT. Novi okvir Biologija i okolina o prenatalnom nedostatku željeza, razvoju mozga i oštećenjima pamćenja kod dojenčadi majki dijabetičarki koji ilustrira korištenje ERP za istraživanje atipičnog kognitivnog i funkcioniranja mozga. Izmijenjeni odjeljak o sekvencijalnim nacrtima, uključujući novi primjer. Proširena rasprava o etici i korištenju obmane u istraživanjima s djecom.
- ▣ **3. poglavlje:** Uključene su mutacije tjelesnih i spolnih stanica, s implikacijama za promjenjivost genotipa i interakcije genotipa i okoline. Novi dokazi o genskom tretmanu bolesti. Novija istraživanja o senzornim i ponašajnim sposobnostima fetusa. Osvremenjeni okvir Biologija i okolina o prenatalnoj okolini i zdravlju tijekom života. Proširena i obnovljena razmatranja velikog broja teratogena. Uključene su nove spoznaje o štetnim utjecajima prenatalne izloženosti alkoholu – fetalni poremećaji povezani s alkoholom – i tri dijagnoze koje su s njime povezane: Fetalni alkoholni sindrom (FAS), djelomični (parcijalni) fetalni alkoholni sindrom i neurorazvojni poremećaj povezan s alkoholom (ARND). Proširena je rasprava o utjecaju zaraznih bolesti majke

na organizam u razvoju, s posebnim naglaskom na AIDS, citomegalovirus i herpes simpleks tip 2. Novi nalazi o dugoročnim posljedicama emocionalnog stresa tijekom trudnoće. Novi nalazi o deprivaciji kisika tijekom poroda, tretman hlađenja glave u smanjenju oštećenja mozga i razvojne posljedice. Proširena je rasprava o prijevremeno rođenoj djeci i djeci sa sniženom porodažnom težinom. Proširena su Društvena pitanja: Okvir o zdravstvenoj skrbi i drugim socijalnim programima za roditelje i novorođenčad, uključujući međunacionalne podatke o smrtnosti dojenčadi te o važnosti dugog roditeljskog dopusta.

- ▣ **4. poglavlje:** Noviji nalazi o doprinosu spavanja dječjem učenju i pamćenju. Prošireni okvir Biologija i okolina o sindromu iznenadne dojenačke smrti, uključujući zaštitne postupke vezane uz spavanje. Novi nalazi o plaču u dojenačkoj dobi, uključujući program posjećivanja patronažne sestre s ciljem smanjenja kolika. Prošireno i obnovljeno razmatranje oponašanja kod novorođenčadi, uloge zrcalnih neurona u ljudskoj sposobnosti oponašanja i drugim socijalnim vještinama. Nova istraživanja o percepciji boli kod fetusa i novorođenčeta. Novi nalazi o sposobnosti statističkog analiziranja tijeka govora kod male djece. Novi okvir Biologija i okolina o "udešavanju" na poznati govor, lica i glazbu. Proširena i obnovljena tema intermodalne percepcije, uključujući njezin doprinos svim područjima psihičkog razvoja. Nova istraživanja o djeci rođenoj s očnom mrenom i djeci posvojenoj iz rumunjskih sirotišta, u sklopu pitanja o dojenačkoj dobi kao osjetljivom razdoblju u razvoju.
- ▣ **5. poglavlje:** Recentni nalazi istraživanja o sportu kod mladih, uključujući spolne razlike u sudjelovanju i posljedicama za razvoj. Nove statistike i dokazi o uzimanju lijekova za poboljšanje uspješnosti u tinejdžerskoj dobi. Prošireno razmatranje razvoja mozga u djetinjstvu i adolescenciji. Novi nalazi o razvoju dominantnosti ruke. Revidirani i poboljšani tekst o pretjeranoj tjelesnoj težini i pretilosti, uključujući brzi porast u zemljama u razvoju, činitelje koji tome doprinose – nisko obrazovanje i prihodi, prehrambene navike roditelja, dječje spavanje, gledanje televizije, tjelesna aktivnost i šire kulturalno okruženje – te prevencija i tretman. Novi okvir Biologija i okolina o izloženosti niskim razinama olova i dječjem razvoju. Novi nalazi o posljedicama vremena pojavljivanja pubertetskih promjena za psihološku prilagodbu u adolescenciji i odrasloj dobi. Rasprava o internetu kao štetnom "obrazovanju o seksu", uključujući izloženost adolescenata pornografiji na internetu. Recentne statistike i dokazi o spolno prenosivim bolestima, uključujući međunarodne usporedbe i znanje tinejdžera o načinima prenošenja. Novi nalazi o dugoročnim posljedicama roditeljstva u adolescenciji i strategijama prevencije. Novi okvir Društvena pitanja o međugeneracijskom prijenosu maloljetničkog roditeljstva.
- ▣ **6. poglavlje:** Novi dokazi o razumijevanju stalnosti predmeta kod dojenčadi, uključujući nalaze iz istraživanja mjerenja moždanih valova. Nova istraživanja o razvoju kategorizacije u ranom djetinjstvu. Novi nalazi o kultu-

ralnim utjecajima na razvoj crteža, operacijske misli i kognitivnih mapa. Novi nalazi o utjecaju obrazovanja na razvoj propozicijskog mišljenja. Recentni nalazi o povezanosti zamišljene publike i osobne bajke s prilagodbom adolescenata. Prošireni i recentni nalazi o donošenju odluka u adolescenciji. Proširena rasprava o fizikalnom znanju kod dojenčadi, s naglaskom na osjetljivosti na temeljna načela oslanjanja predmeta. Nova istraživanja kontroverze o tome imaju li jako mala djeca pojam broja, uključujući nalaze istraživanja moždanih valova i međukulturalne nalaze istraživanja. Prošireno razmatranje biološkog znanja kod predškolske djece, uključujući rast, nasljeđivanje, bolest i smrt.

- ▣ **7. poglavlje:** Obnovljena tema konekcionizma, uključujući konstruktivističke konekcionističke modele. Novi okvir Društvena pitanja o unaprjeđivanju kognitivne kontrole putem predškolskog obrazovanja. Revidirani i obnovljeni okvir Biologija i okolina o poremećaju pažnje s hiperaktivnošću kod djece. Obnovljeno razmatranje teorije nejasnog traga, poboljšanjima u pamćenju suština i razloga zašto se neke pogreške u pamćenju pojačavaju, a neke se smanjuju s dobi. Revidirana i obnovljena rasprava o razvoju autobiografskog pamćenja, s novim istraživanjima o kulturalnim razlikama u razgovorima djece i roditelja o prošlim događajima. Obnovljeni okvir Biologija i okolina o dojenačkoj amneziji. Nova istraživanja činitelja koji utječu na točnost dječjeg svjedočenja. Novi nalazi o razvoju metakognicije, uključujući s dobi povezani napredak u sposobnosti diskriminacije dobrog od lošeg rasuđivanja. Obnovljeni nalazi o doprinosu fonološke svjesnosti pojavljivanju pismenosti i napretku u čitanju. Obnovljena istraživanja o ranom razvoju brojenja, uključujući procjenjivanje. Novija istraživanja činitelja koji potiču znanstveno rasuđivanje.
- ▣ **8. poglavlje:** Obnovljeni okvir Od istraživanja do prakse o emocionalnoj inteligenciji. · Uključena najnovija verzija Bayley ljestvice za ispitivanje razvoja male djece (Bayley-III). · Obnovljeno razmatranje studija posvojenja koje potvrđuju zajednički doprinos naslijeđa i okoline inteligenciji. · Novi nalazi o kulturalnoj pristranosti testiranja, s posebnom pažnjom prema komunikacijskim stilovima odraslih. · Izmijenjeni i prošireni okvir Društvena pitanja o testiranjima na temelju kojih se donose značajne obrazovne odluke. · Novija istraživanja intervencija usmjerenih na djecu iz nepovoljnih ekonomskih prilika, uključujući Early Head Start. · Sažetak činitelja koji doprinose trajnom utjecaju izvrsnih programa rane intervencije – High/Scope Perry Preschool Project, Program čikaških centara za roditelje i djecu te Abecedarni projekt u Karolini.
- ▣ **9. poglavlje:** Novi dokazi o činiteljima koji objašnjavaju osjetljivo razdoblje i prednost učenja jezika u ranijoj dobi. Prošireni prikaz teorija obrade infor-

macija u području jezičnog razvoja, uključujući konfuzionističke modele. Novi dokazi o vidnoj jezičnoj diskriminaciji kod dojenčadi, s implikacijama za dvojezični razvoj. Nova istraživanja poticajne uloge govora usmjerenog na dijete u ranom jezičnom razvoju. Utjecaj ugrađivanja umjetne pužnice na razvoj jezika kod djece koja su rođena gluha. Obnovljeni nalazi o doprinosu združene pažnje, pokazivanja prstom i ostalih predverbalnih gesti u ranom jezičnom razvoju. Prošireno razmatranje strategija za učenje riječi kod male djece, uključujući pristranost oblika. Uključivanje modela združenog pojavljivanja, novog objašnjenja kako djeca otkrivaju značenje riječi. Nova istraživanja osjetljivosti na gramatičke strukture u razumijevanju jezika kod dojenčadi. Obnovljena istraživanja o utjecaju roditeljskog ispravljanja djetetovih pogrešaka na razvoj gramatike. Proširena rasprava o narativnom razvoju, uključujući podržavajuću ulogu igre pretvaranja. Proširen odjeljak o razvoju dvojezičnosti, uključujući učinke na razvoj mozga i kognitivni razvoj.

- ▣ **10. poglavlje:** Izmijenjeni i obnovljeni okvir Biologija i okolina o roditeljskoj depresiji i razvoju djece, uključujući i majčinu i očevu depresiju. Obnovljen odjeljak o emocijama i zdravlju, s proširenim tekstom o reaktivnosti na stres, razinama kortizola i problematičnom razvoju rumunjske siročadi. Novo istraživanje o sposobnosti školske djece za razlikovanje doživljavanja i izražavanja emocija, s implikacijama za emocionalnu samoregulaciju. Novo istraživanje samoregulatorne dimenzije temperamenta – kontrole s naporom – i posljedicama koje ona ima za kognitivnu i socijalnu kompetentnost djece. Bolje razmatranje kulturalnih razlika u osjetljivoj skrbi s implikacijama za sigurnost privrženosti. Novo istraživanje o zajedničkom doprinosu karakteristika dojenčadi i roditeljske osjetljivosti na sigurnost privrženosti. Prošireni odjeljak o uključenosti očeva u brigu o dojenčadi, uključujući kulturalne razlike. Bolja rasprava o utjecaju kvalitete privrženosti na kasniji razvoj. Obnovljeni okvir Društvena pitanja o utjecaju kvalitete skrbi o djeci i količine provedenog vremena u njoj na privrženost i kasniji razvoj.
- ▣ **11. poglavlje:** Obnovljeni odjeljak o razvoju svijesti o sebi i samoprepoznavanju u prve dvije godine života, s novim istraživanjem o kulturalnim razlikama. Novi dokazi o razvijajućoj svjesnosti predškolske djece o trajnom samopoimanju – samopoimanju koje traje s vremenom. Novi dokazi o društvenim iskustvima koja doprinose teoriji uma male djece, s posebnim naglaskom na razgovore roditelj-dijete o mentalnim stanjima. Obnovljeni okvir Biologija i okolina o "sljepoći uma" i autizmu. Obnovljen odjeljak o razvoju pojma o sebi, uključujući doprinose komunikacije roditelj-dijete i kulture. Novo istraživanje o kulturalnim i rodnim razlikama u dječjem samopoštovanju. Novo istraživanje o statusima identiteta, kognitivnim stilovima i prilagodbi.

Izmijenjen okvir Društvena pitanja o adolescentskim samoubojstvima, s dokazima o utjecaju kulturalne dezintegracije i nemoći zajednice na visoke stope samoubojstva među mladim američkim i kanadskim domorocima. Obnovljeni okvir Kulturalni utjecaji o razvoju identiteta među mladima etničkih manjina. Novi nalazi o razvoju rasnih i etničkih predrasuda i strategijama za smanjivanje predrasuda djece.

- ▣ **12. poglavlje:** Proširena obrada bioloških osnova ljudske moralnosti, s posebnim naglaskom na evoluiranoj pro-socialnoj sposobnosti proizašloj iz naše evolucijske prošlosti života u grupi. Novo istraživanje roditeljstva, dječjeg temperamenta i razvoja savjesti. Obnovljeni okvir Kulturalni utjecaji o etničkim razlikama u posljedicama fizičkog kažnjavanja. Obnovljeno istraživanje o kulturalnim razlikama u razmatranju namjera aktera u procjenjivanju moralnosti iskrenosti i laganja. Izmijenjena evaluacija Kohlbergovih stadija, uključujući pitanja o pragmatičnom pristupu moralnom procjenjivanju. Novo istraživanje situacijskih utjecaja na moralno rezoniranje koje se temelji na brizi. Izmijenjeni i prošireni odjeljak o pristupu području moralnog razumijevanja, uključujući usklađivanje moralnih, socijalno-konvencionalnih i osobnih briga tijekom srednjeg djetinjstva i adolescencije. Novo istraživanje o razlikovanju proaktivne i reaktivne agresivnosti. Obnovljeni nalazi o rodnim razlikama u agresivnosti od ranog djetinjstva do adolescencije. Novi nalazi o implikacijama proaktivne i reaktivne agresivnosti za socijalno-kognitivne deficite i distorzije koji održavaju agresivnost. Evaluacije politike nulte tolerancije na nasilje u školama uključujući razmatranje o tome zašto ne uspijevaju smanjiti agresivnost mladih i druge oblike lošeg ponašanja.
- ▣ **13. poglavlje:** Novo istraživanje o rigidnosti rodnih stereotipa u ranom djetinjstvu i sve većoj fleksibilnosti rodnih stereotipa tijekom školskih godina. Novi nalazi o različitoj komunikaciji roditelja s dječacima i djevojčicama u rodno tipiziranim aktivnostima. Novo istraživanje kulturalnih razlika u rodnom tipiziranju unutar rodno segregiranih vršnjačkih grupa. Obnovljeni dokazi o rodnom tipiziranju u medijima, s posebnom pažnjom prema slikovnicama za malu djecu. Novi nalazi o implikacijama kognitivnih promjena koje vode ka konstantnosti roda (stabilnosti i konzistentnosti roda) kod rodnog tipiziranja djece. Obnovljeno istraživanje o spolnim razlikama u verbalnim, spacijalnim i matematičkim sposobnostima, uključujući činitelje koji im doprinose. Novo istraživanje o sve većim rodnim razlikama u uspjehu u čitanju i pisanju s dobi, uključujući moguće činitelje koji tome doprinose. Obnovljeni dokazi o spolnim razlikama u depresivnosti, s posebnom pažnjom prema ulozi femininog rodnog identiteta.
- ▣ **14. poglavlje:** Novi nalazi o štetnom utjecaju roditeljske psihološke kontrole na prilagodbu djece. Novi nalazi o posebnim izazovima za roditelje adolescenata u imigrantskim obiteljima i u rizičnim susjedstvima. Prošireno razmatranje etničkih razlika u roditeljskim vjerovanjima i postupcima. Novo istraživanje o utjecaju roditeljstva na

odnose braće i sestara u srednjem djetinjstvu. Novi dokazi o razvoju djece u homoseksualnim obiteljima. Obnovljeni odjeljak o razvodu i ponovnom braku i dječjem razvoju. Prošireni i obnovljeni odjeljak o posljedicama zlostavljanja djece, uključujući nove nalaze o oštećenjima središnjeg živčanog sustava.

- ▣ **15. poglavlje:** Novi nalazi o prijateljstvu, uključujući one o sličnosti između prijatelja i doprinosima prijateljstava prilagodbi. Obnovljeni nalazi o vršnjačkom prihvaćanju, uključujući njegove implikacije za vršnjačko nasilje i viktimizaciju. Izmijenjeni i obnovljeni okvir Društvena pitanja o nasilnicima i njihovim žrtvama. Novi nalazi o implikacijama privrženosti roditeljima za kvalitetu prijateljskih i romantičnih veza. Obnovljeni dokazi o odnosu pretjeranog gledanja televizije u djetinjstvu i ranoj adolescenciji s kasnijim agresivnim ponašanjem. Novi nalazi o

utjecaju gledanja televizije na rodno tipizirane stavove i ponašanja djece i adolescenata. Novi dokazi o sve boljem dječjem razumijevanju tehničke složenosti interneta s posljedicama za njihovo poznavanje društvenih rizika. Proširena obrada utjecaja korištenja kompjutora na školski uspjeh, s posebnom pažnjom prema pristupu mrežnim stranicama. Novo istraživanje adolescentskog korištenja interneta za komuniciranje, uključujući dobiti i rizike. Novi nalazi o napretku u akademskim i socijalnim vještinama povezanim s Montessori predškolskim obrazovanjem. Novi okvir Društvena pitanja o koristi od školskih odmora. Novi dokazi o doprinosu socijalne zrelosti spremnosti za školu. Obnovljena međunacionalna usporedba školskog uspjeha američkih i kanadskih učenika.

Pedagoške značajke

Održavanje pristupačnog stila pisanja - lucidnog i uključujućeg, ali ne i pojednostavljenog – nastavlja biti jedan od mojih glavnih ciljeva. Često razgovaram sa studentima, potičem ih da povezuju ono što su pročitali s vlastitim životima. Čineći to, nadam se da doprinosim tome da učenje o dječjem razvoju potiče uključenost i da je ugodno.

- **Uvodi u poglavlja i sažeci na kraju poglavlja.** Kako bih olakšala pregled poglavlja, na početku sam uključila kratak pregled sadržaja poglavlja u uvodu u svako poglavlje. Sveobuhvatni sažeci na kraju poglavlja organizirani prema glavnim podjelama unutar svakog poglavlja koji naglašavaju važne pojmove, podsjećaju studente na ključne stvari u samom tekstu. Pitanja za ponavljanje uključena su u sažetke kako bi potaknula aktivno učenje.
- **Zapitajte se.** Aktivnu uključenost u predmet učenja osiguravaju i pitanja za učenje na kraju svakog glavnog odjeljka. Četiri vrste pitanja potiču studente na razmišljanje o dječjem razvoju na različite načine: **Ponovite** pitanja pomažu

Zapitajte se

<p>Ponovite Zašto tačita dojenčad pokazuje strah od nepoznatih osoba tijekom druge polovice godine? Koje čimbenici mogu povećati ili smanjiti strah od nepoznatih osoba?</p> <p>Prisjetite se! U dobi od šestnaest mjeseci Reggie je izgubio toranj od kockica i radošno ga tražio. Ali u dobi od dvije godine, Reggie je potvrdio majku i ponosno joj pokazao svoj visoki toranj od kockica. Što objašnjava ovu promjenu u Reggievu emocionalnom ponašanju?</p>	<p>Ponovite Zašto djeca depresivnih roditelja imaju poteškoća s reguliranjem emocija? Koje posljedice imaju sve slabije vještine samoregulacije za njihovo vožanje na kućnim i socijalne izazove?</p> <p>Razmislite Kako bišeno upravljate svojim negativnim emocijama? Opišite nekoliko nedavnih prijava. Kako su vaša sva iskustva i kultura loših prijava mogli utjecati na vaš stil emocionalne samoregulacije?</p>
--	---

studentima da se prisjete i shvate informacije koje su upravo pročitali. **Primijenite** pitanja potiču primjenu znanja na kontroverzna pitanja i probleme s kojima se suočavaju djeca, roditelji i stručnjaci koji rade s njima. **Povežite** pitanja pomažu studentima izgraditi sliku cijelog djeteta integriranjem onog što su naučili kroz razdoblja i područja razvoja. **Razmislite** pitanja pomažu učiniti učenje o dječjem razvoju osobno smislenim tražeći od studenata da razmisle o vlastitom razvoju. Svako pitanje ima odgovor u tekstu na mrežnoj stranici MyDevelopmentLab.

- **Zastanite na trenutak...** Ova nova značajka za aktivno učenje ugrađena u sam tekst knjige traži od studenata da “zastanu na trenutak” kako bi promislili o važnoj stvari, integrirali informacije o dječjem razvoju ili se upustili u vježbu ili primjenu kako bi se razjasnio izazovni pojam. **ZASTANITE NA TRENTAK...** naglašava i potkrjepljuje snagu teksta u razgovoru sa studentima i u aktivnom uključivanju studenata u učenje te u poticanju kritičkog mišljenja.

Četiri tipa tematskih okvira ističu filozofske teme knjige:

- **Biologija i okolina** naglašavaju sve veću pažnju koja se posvećuje složenom, dvosmjernom odnosu biologije i okoline tijekom razvoja. Primjeri uključuju *Plastičnost mozga: spoznaje iz istraživanja djece i odraslih s oštećenjem mozga*; *“Udešavanje” na poznati govor, lica i glazbu: Osjetljivo razdoblje za kulturalno specifično učenje*; *Izloženost niskim razinama olova i dječji razvoj*; *“Sljepoća uma” i autizam*.
- **Od istraživanja do prakse** integriraju teoriju, istraživanja i primjenu tema kao što su *Prednosti i nedostaci reproduktivnih tehnologija*; *Neslaganje govora i geste: Korištenje ruke u čitanju misli*; *Roditeljska depresivnost i dječji razvoj*; *Djeca uče o rodu kroz razgovore majka-dijete*.
- **Kulturalni utjecaji** su prošireni i obnovljeni kako bi se produbilo bavljenje kulturom koje postoji unutar samog teksta. Oni naglašavaju i multikulturalne i međukulturalne razlike – na primjer, *Kulturalne razlike u navikama spavanja dojenčadi*; *Flynnov učinak: globalni generacijski porast kvocijenta inteligencije*; *Etničke razlike u posljedicama fizičkog kažnjavanja*; *Utjecaj etničkog i političkog nasilja na djecu*.
- **Društvena pitanja** raspravljaju o utjecaju društvenih uvjeta na djecu i naglašavaju potrebu za osjetljivim socijalnim politikama kako bi se osigurala dobrobit djece. Obradene su teme povezane s obrazovanjem i zdravljem: *Reforma socijalnog sustava, siromaštvo i dječja psihologija*; *Međukulturalna perspektiva o zdravstvenoj skrbi i druge društvene mjere usmjerene na roditelje i novorođenčad*; *Poboljšavanje kognitivne kontrole kroz predškolsko obrazovanje*; *Testiranja na kojima se temelje ključne odluke*; *Dva pristupa dvojezičnom obrazovanju: Kanada i Sjedinjene Američke Države*; *Nasilnici i njihove žrtve*.

1.

Povijest, teorija i primijenjeni smjerovi

Ne tako davno, otišla sam iz svog doma na Srednjem zapadu kako bih godinu dana živjela u sjevernoj Kaliforniji blizu malog grada u kojem sam provela djetinjstvo. Jednog jutra posjetila sam susjedstvo u kojem sam odrasla a koje nisam vidjela od svoje 12. godine.

Stajala sam na ulazu u dvorište svoje stare škole. Zgrade i igrališta koji su mi kao djetetu izgledali tako veliko, sad su se činili čudno malima. Virnula sam kroz prozor moje učionice prvog razreda. Stolovi više nisu bili posloženi u redove, nego u prsnije grupe. Kompjutori su se nalazili uz najdalji zid, blizu mog nekadašnjeg mjesta. Prošla sam svojim starim putem iz škole, udaljenost se smanjila s mojim dužim koracima. Stala sam ispred kuće moje najbolje prijateljice, Kathryn, gdje smo nekad crtale po ulici, prelazile cestu kako bismo igrale nogometni bejzbol (*engl.* kickball) i smišljale predstave u garaži. Na mjestu malog dućana u kojem sam kupovala slatkiše stajao je dječji vrtić ispunjen glasovima i živahnom aktivnošću dojenčadi i predškolske djece.

Dok sam šetala, prisjećala sam se ranih iskustava koja su doprinijela tome tko sam i kakva sam danas, kao što su pomaganje ocu vikendima u njegovu dućanu s odjećom, godina kad je moja majka studirala kako bi postala srednjoškolska profesorica, trenuci drugarstva i suparništva sa sestrom i bratom, nedjeljni izlasci u muzeje i na obalu, te posjeti bakinoj kući, gdje sam postajala netko vrlo poseban.

Dok sam prolazila pored kuća mojih prijatelja iz djetinjstva, razmišljala sam o tome što znam o tijeku njihovih života. Kathryn, učenica zvijezda i predsjednica našeg šestog razreda je danas uspješna korporacijska pravница i majka dvoje djece. Sramežljivi, povučeni Phil, kojeg su okrutno zadirkivali zbog rascijepljene usne je danas vlasnik rastućeg lanca željezarija i član gradskog vijeća. Julio, imigrant iz Meksika koji se pridružio našem odjelu u trećem razredu je danas ravnatelj osnovne škole s dvojezičnim obrazovnim programom i samohrani roditelj usvojenog meksičkog dječaka. I konačno, moj susjed Rick, koji je za vrijeme odmora započinjao tučnjave, imao problema s čitanjem, ponavljao četvrti razred, je napustio srednju školu i (tako sam čula) stalno mijenjao poslove sljedećih deset godina.

Dok započinjete ovaj kolegij iz dječje psihologije, možda i vi razmišljate o nekim pitanjima koja su meni prošla kroz glavu tijekom moje nostalgичne šetnje susjedstvom:

- Na koji način su dječja iskustva kod kuće, u školi i u susjedstvu danas ista kakva su bila u prošlim generacijama, a na koji način su različita?
- Po čemu su percepcije svijeta dojenčeta i malog djeteta iste kao kod odrasle osobe, a po čemu različite?
- Što određuje karakteristike zajedničke svim ljudima i one koje nas čine jedinstvenima – tjelesno, mentalno i ponašajno?
- Kako je Julio, koji je s 8 godina došao u novu kulturu, usavršio novi jezik i običaje i uspio u društvu, a ipak zadržao snažnu identifikaciju sa svojom etničkom zajednicom?

Polje dječje psihologije

Područja razvoja • Razdoblja razvoja

Osnovna pitanja

Kontinuirani ili diskontinuirani razvoj?

- Jedan tijek razvoja ili mnogi?
- Relativni utjecaj prirode i odgoja?
- Uravnoteženo gledište

Biologija i okolina: *Otporna djeca*

Povijesne osnove

Srednji vijek • Reformacija • Prosvjetiteljska filozofija • Znanstveni počeci

Od istraživanja do prakse: *Društvene promjene i popularna literatura o roditeljstvu*

Teorije sredine 20. stoljeća

Psihoanalitička perspektiva • Biheviorizam i teorija socijalnog učenja • Piagetova kognitivno-razvojna teorija

Novije teorijske perspektive

Pristup obrade informacija • Etologija i evolucijska razvojna psihologija • Sociokulturalna teorija Vigotskog • Teorija ekoloških sustava • Novi pravci: razvoj kao dinamični sustav

Kulturalni utjecaji: *!Kung dojenačka dob: usvajanje kulture*

Usporedba teorija dječjeg razvoja

Primijenjeni pravci: dječja psihologija i socijalna politika

Kultura i javna politika • Doprinosi istraživanja dječjeg razvoja • Pogled prema budućnosti

Društvena pitanja: *Reforma socijalnog sustava, siromaštvo i dječji razvoj*

I. dio: Teorija i istraživanje dječjeg razvoja

- ♦ Zašto neki od nas, kao Kathryn i Rick, zadrže isti stil reagiranja koji nas karakterizira kao djecu, dok se drugi, kao Phil, promijene na bitan način?
- ♦ Kako kulturalne promjene, kao što su zaposlene majke, skrb o djeci, razvodi, manje obitelji i nove tehnologije, utječu na karakteristike djece?

Ovo su središnja pitanja kojima se bavi dječja psihologija, područje istraživanja koje se bavi razumijevanjem stabilnosti i promjena od začeca do kraja adolescencije. **Dječja psihologija** je dio šireg interdisciplinarnog polja znanog kao **razvojni znanosti**, koje uključuje sve promjene kojima smo izloženi tijekom života (Lerner, 2006). Interesi i zanimanje tisuća istraživača koji se bave ovim područjem su vrlo raznoliki. No, svi imaju zajednički cilj: opisati i odrediti one činitelje koji utječu na stabilnosti i promjene kod mladih ljudi tijekom prva dva desetljeća života.

Polje dječje psihologije

Pogledajte još jednom navedena pitanja i vidjet ćete da ona nisu samo od znanstvenog interesa. Svako pitanje ima i *primijenjenu* ili praktičnu važnost. Zapravo, znanstvena znatiželja je samo jedan činitelj koji je doveo do toga da dječja psihologija postane uzbudljivo područje istraživanja kakvo je danas. Istraživanja razvoja su također poticali društveni pritisci za poboljšanje života djece. Na primjer, počeci javnog obrazovanja u ranim godinama 20. stoljeća ukazali su na potrebu za znanjem o tome što i kako učiti djecu različite dobi. Interes pedijatarata za poboljšanje zdravlja djece doveo je do potrebe za razumijevanjem tjelesnog rasta i prehrane. Informacije o ličnosti i socijalnom razvoju bile su potrebne zaposlenima u socijalnoj službi kako bi mogli pomoći anksioznoj djeci i djeci s problemima u ponašanju. A roditelji stalno traže savjete o odgoju djece i iskustvima koja bi unaprijedila dobrobit njihova djeteta.

Danas o dječjem razvoju imamo puno informacija do kojih su zajednički doveli napori ljudi iz različitih područja, *interdisciplinarno*. Budući da svakodnevno treba rješavati probleme povezane s djecom, istraživači iz područja psihologije, sociologije, antropologije, biologije i neuroznanosti udružili su se s profesionalcima iz obrazovanja, obiteljskih istraživanja, medicine, javnog zdravstva i socijalne službe, da navedemo samo neke. Polje dječjeg razvoja, kako postoji danas, spomenik je doprinosima tih mnogih disciplina. Taj skup znanja nije samo znanstveno važan nego i relevantan i koristan.

Područja razvoja

Kako bi se široko interdisciplinarno područje istraživanja ljudske stabilnosti i promjene učinilo organiziranijim i prikladnijim, razvoj se često dijeli na tri široka područja: *tjelesno*, *kognitivno* te *emocionalno i socijalno*. Pogledajte Sliku 1.1 za opis i ilustraciju svakog područja. U ovoj ćemo knjizi razmatrati područja razvoja upravo navedenim redom. No, ta područja zapravo nisu zasebna, nego se kombiniraju na integrirajući holistički način kako bi rezultirala živim, rastućim djetetom. Nadalje, svako područje utječe na drugo i pod utjecajem je drugih područja. Na primjer u 4. poglavlju vidjet ćete da novi motorički kapaciteti kao što su posezanje, sjedenje, puzanje i hodanje (tjelesno područje) doprinose uvelike djetetovu razumijevanju vlastite okoline (kognitivno područje). Kad bebe razmišljaju i djeluju kompetentnije, odrasli ih više stimuliraju igrama, jezikom i izrazima ushićenja za nova postignuća (emocionalno i socijalno područje). Ova obogaćena iskustva nadalje potiču sva područja razvoja.

Susrest ćete se s primjerima isprepletene prirode svih područja na gotovo svakoj stranici ove knjige. Također, potražite *Zapitajte se* dijelove na kraju velikih odlomaka, osmišljene da prodube vaše razumijevanje i potaknu nove uvide. U njih sam uključila pitanja za *ponavljanje* koja će vam pomoći da se prisjetite i razmislite o informacijama koje ste upravo pročitali; pitanja za *primjenu* koja

Emocionalni i socijalni razvoj

Promjene u emocionalnoj komunikaciji, razumijevanju sebe, znanje o drugim ljudima, interpersonalne vještine, prijateljstva, intimni odnosi, te moralno zaključivanje i ponašanje

Kognitivni razvoj

Promjene u intelektualnim sposobnostima, uključujući pažnju, pamćenje, akademsko i svakodnevno znanje, rješavanje problema, maštu, kreativnost i jezik

Tjelesni razvoj

Promjene u veličini tijela, proporcijama, izgledu, funkcioniranju tjelesnih sustava, perceptivni i motorički kapaciteti, te tjelesno zdravlje

Slika 1.1 Glavna područja razvoja.

Tri područja nisu zasebna, nego se preklapaju i u interakciji su.

vas potiču da primijenite svoje znanje na kontroverzna pitanja i probleme s kojima se suočavaju roditelji, učitelji i djeca; pitanja za *povezivanje* koja će vam pomoći da stvorite jasnu i jedinstvenu sliku dječjeg razvoja; i pitanja za *razmišljanje* koja vas pozivaju da razmislite o vlastitom razvoju i razvoju ljudi koje dobro poznajete.

Razdoblja razvoja

Osim razlikovanja i integriranja tri područja, još se jedna dilema pojavljuje kad raspravljamo o razvoju: kako podijeliti protok vremena u razumne praktične dijelove. Istraživači obično koriste sljedeća dobna razdoblja u glavnim teorijama jer svako donosi nove kapacitete i socijalna očekivanja koji služe kao važni prijelazi:

1. *Prenatalno razdoblje: od začeća do rođenja.* U ovom razdoblju od devet mjeseci, najbržem vremenu promjene, jednostanični organizam se preoblikuje u ljudsku bebu sa zavidnim kapacitetima prilagodbe na život u svijetu koji nas okružuje.
2. *Dojenačka dob i najranija dječja dob: od rođenja do 2 godine.* U ovom razdoblju se događaju dramatične promjene u tijelu i u mozgu koje doprinose pojavi širokog spektra motoričkih, perceptivnih i intelektualnih kapaciteta; počeci jezika; i prve bliske veze s drugima. Dojenačka dob traje prvu godinu; najranija dječja dob drugu, tijekom koje djeca naprave prve samostalne korake, što označava i pomak prema većoj autonomiji.
3. *Rano djetinjstvo: od 2 do 6 godina.* Tijelo postaje duže i mršavije, motoričke vještine se usavršavaju i djeca se više sama kontroliraju i postaju sama sebi dovoljna. Razvija se igra pretvaranja koja doprinosi svim područjima psihološ-

I. dio: Teorija i istraživanje dječjeg razvoja

kog razvoja. Mišljenje i jezik se proširuju nevjerojatnom brzinom, pojavljuje se osjećaj moralnosti i djeca ostvaruju veze s vršnjacima.

4. *Srednje djetinjstvo: od 6 do 11 godina.* Djeca uče o širem svijetu i svladavaju nove odgovornosti koje sve više podsjećaju na one koje će imati kao odrasle osobe. Značajke ovog razdoblja su poboljšane atletske sposobnosti, sudjelovanje u organiziranim igrama s pravilima, više logičkih procesa mišljenja, savladavanje osnovnih vještina čitanja i pisanja, te napredak u samorazumijevanju, moralnosti i prijateljstvu.
5. *Adolescencija: od 11 do 18 godina.* Ovim razdobljem započinje prijelaz u odraslu dob. Pubertet dovodi do tijela odrasle veličine i seksualne zrelosti. Mišljenje postaje apstraktno i idealistično, a školovanje je sve više usmjereno na pripremu za visoko obrazovanje i svijet rada. Mladi ljudi počinju ostvarivati autonomiju od obitelji i definiraju osobne vrijednosti i ciljeve.

Za mnoge mlade u industrijaliziranim državama prijelaz u odrasle uloge je značajno produžena – toliko da su neki istraživači predložili novo razdoblje razvoja nazvano *predodraslost ili prijelaz u odraslu dob* (engl. *emerging adulthood*) koji se proteže od 18 do 25 godina. Iako su ti odrasli napustili adolescenciju, oni još nisu u potpunosti preuzeli odrasle uloge. Tijekom visokog obrazovanja, a ponekad i nakon toga, ti mladi ljudi intenzivno istražuju različite mogućnosti u ljubavi, karijeri i osobnim vrijednostima prije preuzimanja trajnih obaveza. Budući da se ovo razdoblje pojavilo tijekom nekoliko posljednjih desetljeća, istraživači su ga tek počeli ispitivati (Arnett, 2000, 2003; Arnett i Tanner, 2006). Možda je to *vaše* razdoblje razvoja. U kasnijim poglavljima dotaknut ćemo se prekretnica predodraslosti koje se nadovezuju na postignuća adolescencije. Ako želite saznati više o ovom razdoblju, pročitajte mini poglavlje pod naslovom “Predodraslost”, dostupno kao dodatak ovom tekstu.

Imajući u vidu ovaj uvod, osvrnimo se na neka osnovna pitanja koja su potaknula raspravu među teoretičarima dječjeg razvoja. Nakon toga ćemo pratiti pojavu ovog polja i velikih teorija.

Osnovna pitanja

Istraživanja dječjeg razvoja započela su tek krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Ali ideje o tome kao djeca rastu i mijenjaju se imaju puno dužu povijest. Kako su se ova nagađanja kombinirala s istraživanjima, potaknula su stvaranje *teorija* razvoja. **Teorija** je uređen integrirani skup tvrdnji koje opisuju, objašnjavaju i predviđaju ponašanje. Na primjer, dobra teorija o privrženosti dojenčeta i skrbnika bi (1) *opisivala* ponašanja bebe dobi od 6 do 8 mjeseci dok traži ljubav i utjehu od poznate odrasle osobe, (2) *objašnjavala* kako i zašto dojenčad razvije tu snažnu želju za povezanosti sa skrbnikom i (3) *predviđala* posljedice ove emocionalne veze za buduće odnose.

Teorije su ključni alati zbog dva razloga. Prvi, one pružaju organizirani okvir za naša opažanja djece. Drugim riječima, one *vode i pružaju smisao* onome što vidimo. Drugi, teorije koje istraživanja potvrde često služe kao dobra osnova za praktične akcije. Jednom kad nam teorija pomogne *razumjeti* razvoj, tada smo u mnogo boljem položaju da *znamo kako poboljšati* dobrobit i tretman djece.

Kao što ćemo vidjeti kasnije, teorije su pod utjecajem kulturalnih vrijednosti i sustava vjerovanja svog vremena. Ali teorije se razlikuju na jedan važan način od samog mišljenja i vjerovanja: daljnje postojanje teorije ovisi o *znanstvenoj potvrdi*. Drugim riječima, svaka teorija se mora testirati koristeći nepristran skup istraživačkih postupaka oko kojih se znanstvena zajednica složila, a ti se nalazi moraju ponavljati ili replicirati tijekom vremena. (Pozabavit ćemo se istraživačkim strategijama u 2. poglavlju.)

Unutar polja dječjeg razvoja mnoge teorije pružaju vrlo različite ideje o tome kakva su djeca i kako se mijenjaju. Istraživanja dječjeg razvoja ne pružaju ultimativnu istinu zato što se istraživači ne slažu uvijek oko značenja onog što vide. Također, djeca su složena bića; mijenjaju se tjelesno, kognitivno, emocionalno i socijalno. Nijedna pojedinačna teorija nije uspjela objediniti i objasniti sva ova područja. Ali postojanje mnogih teorija doprinosi unapređenju znanja jer istraživači kontinuirano pokušavaju podržati, osporiti i integrirati te različite poglede.

Iako postoji mnogo teorija, lako ih možemo organizirati prema tome kakav stav zauzimaju prema tri osnovna pitanja: (1) Je li tijek razvoja kontinuiran ili diskontinuiran? (2) Karakterizira li jedan tijek razvoja svu djecu ili postoje mnogi? (3) Jesu li genetski ili okolinski utjecaji važniji za razvoj? Razmotrimo svako od ovih pitanja.

Kontinuirani ili diskontinuirani razvoj?

Nedavno me majka 20-mjesečnog Angela s oduševljenjem obavijestila da je njen sinčić po prvi put gurao igračku auto preko poda dnevne sobe, istovremeno imitirajući zvuk motora "Brmmmm, brmmmm". Kad je uz prasak autom udario u zid, Angelo je pustio auto i uzviknuo: "Suda" te se glasno nasmijao.

"Kako je moguće da se Angelo može pretvarati, a prije nekoliko mjeseci nije mogao?" pitala je njegova majka. "I zanima me što "brmmmm, brmmmm" i "suda" znače Angelu? Shvaća li zvuk motora i sudar na isti način kao ja?"

Angelova majka je postavila zbunjujuće pitanje o razvoju: kako najbolje možemo opisati razlike u kapacitetima i ponašanju između dojenčadi, djece, adolescenata i odraslih? Kao što prikazuje Slika 1.2, glavne teorije prepoznaju dvije mogućnosti.

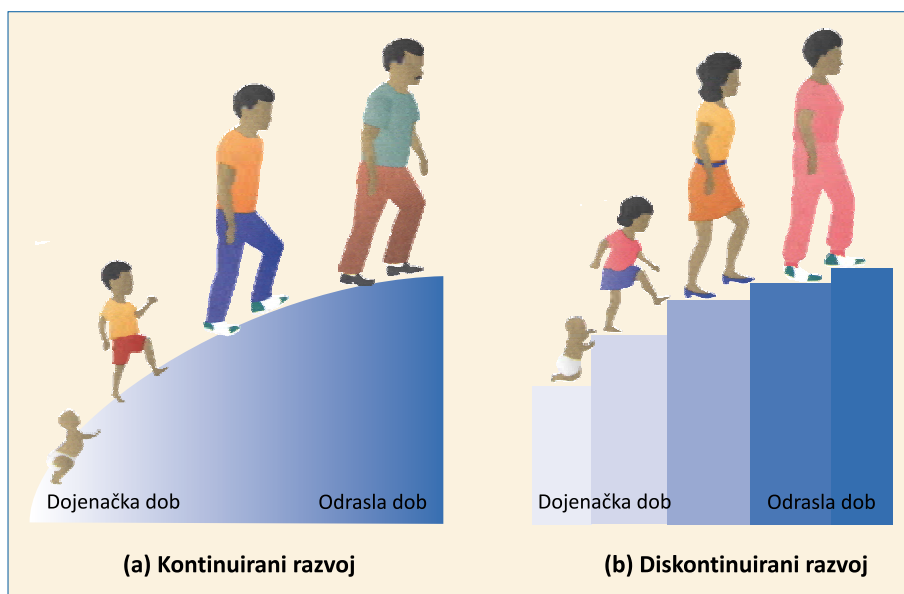
Jedno gledište smatra da dojenčad i djeca reagiraju na svijet na uglavnom isti način kao i odrasli. Razlika između nezrele i zrele jedinke je samo u *količini* ili *složenosti*. Na primjer, mišljenje malog Angela moglo bi biti jednako logično i dobro organizirano kao i naše. Možda (kako izjavljuje i njegova majka) on može razvrstati predmete u jednostavne kategorije, prepoznati ima li više jedne vrste nego druge i sjetiti se gdje je prošli tjedan ostavio omiljenu igračku u vrtiću. Angelovo jedino ograničenje moglo bi biti da on ove vještine ne može izvoditi s toliko informacija i s tolikom preciznošću kao što mi možemo. Ako je tome tako, onda je Angelov razvoj **kontinuiran** – proces postupnog usvajanja veće količine istih vještina koje su postojale i na početku.

Prema drugom gledištu, Angelove misli, emocije i ponašanje značajno se razlikuju od onih odrasle osobe. Njegov razvoj je **diskontinuiran** – proces u kojem se u specifičnim trenucima pojavljuju novi načini razumijevanja i reagiranja na svijet. Prema ovom shvaćanju, Angelo još nije sposoban organizirati predmete ili sjetiti se i protumačiti iskustva kao što mi možemo. Naprotiv, on mora proći kroz seriju razvojnih koraka, svaki s jedinstvenim obilježjima, prije nego dosegne najvišu razinu funkcioniranja.

Teorije koje prihvaćaju diskontinuitet gledaju na razvoj

Slika 1.2 Je li razvoj kontinuiran ili diskontinuiran?

(a) Neki teoretičari vjeruju da je razvoj ujednačen kontinuiran proces. Djeca postupno usvajaju veću količinu već postojećih vještina. (b) Drugi teoretičari misle da se razvoj odvija kroz diskontinuirane stadije. Djeca se brzo mijenjaju dok prelaze u novi stadij razvoja i onda se vrlo malo mijenjaju neko vrijeme. Sa svakim sljedećim korakom, dijete tumači i reagira na svijet na kvalitativno različit način.

kao nešto što se odvija u **stadijima**, odnosno smatraju da specifična razdoblja razvoja karakteriziraju kvalitativne promjene u mišljenju, osjećanju i ponašanju. U teorijama stadija razvoj nalikuje na penjanje po stepenicama, pri čemu svaka stepenica odgovara zrelijem reorganiziranom načinu funkcioniranja. Koncept stadija također pretpostavlja da djeca prolaze kroz razdoblja brzih promjena, kako prolaze iz jednog stadija u sljedeći, koji se izmjenjuju s platoima tijekom kojih se uvjerljivo nalaze unutar nekog stadija. Drugim riječima, promjena je relativno iznenadna, a ne postupna i neprekidna.

Odvija li se razvoj u pravilnom određenom redosljedju stadija? Postoje brojni izazovi za ovu ambicioznu pretpostavku. Kasnije u ovom poglavlju, opisat ćemo neke utjecajne teorije stadija.

Jedan tijek razvoja ili mnogi?

Teoretičari stadija pretpostavljaju da ljudi svugdje imaju isti slijed razvoja. Na primjer, u području kognicije, teoretičar stadija može pokušati odrediti zajedničke biološke i okolinske utjecaje koji dovode do toga da djeca predstavljaju svoj svijet kroz jezik i igre pretvaranja u ranom djetinjstvu, da misle više logički u srednjem djetinjstvu i da razmišljaju sustavnije i apstraktnije u adolescenciji.

Istovremeno, polje dječjeg razvoja postaje sve svjesnije da djeca odrastaju u različitim **kontekstima**, odnosno jedinstvenim kombinacijama osobnih i okolinskih okolnosti koje mogu dovesti do različitih putova promjene. Na primjer, sramežljivo dijete koje se boji socijalnih susreta razvija se u vrlo različitim kontekstima od djeteta koje je socijalno otvoreno i rado se druži s drugim ljudima (Kagan, 2003). Djeca u nezapadnim ruralnim društvima imaju iskustva u svojim obiteljskim i zajednicama koja se drastično razlikuju od onih djece u velikim zapadnjačkim gradovima. Te različite okolnosti potiču različite kognitivne kapacitete, socijalne vještine i osjećaje o sebi i drugima (Shweder i sur., 2006).

Kao što ćete vidjeti, suvremeni teoretičari vide kontekste koji oblikuju razvoj kao slojevite i složene. Kad se radi o osobi, to su naslijeđe i biološki ustroj, kad je u pitanju okolina, to su neposredna situacija, dom, vrtić, škola, susjedstvo, i okolnosti udaljenije od djetetova svakodnevnog života: resursi zajednice, društvene vrijednosti i prioritete, te povijesno razdoblje. Konačno, istraživači danas svjesniji su nego ikad kulturalne raznolikosti u razvoju.

Relativni utjecaj prirode i odgoja?

Osim opisa tijeka razvoja, svaka teorija ima svoj stav o uzrocima koji su u podlozi razvoja: jesu li genetski ili okolinski utjecaji važniji za razvoj? To je stara **kontroverza priroda-odgoj**. Pod *prirodom* podrazumijevamo našu urođenu biologiju, naslijeđene informacije koje dobivamo od roditelja u trenutku začeća. Pod *odgojem* podrazumijevamo složene sile fizičkog i socijalnog svijeta koje utječu na naš biološki ustroj i psihološka iskustva prije i poslije rođenja.

Premda sve teorije daju barem neku ulogu i prirodi i odgoju, one se razlikuju po tome što naglašavaju. Razmislite o sljedećem pitanju: je li sposobnost starijeg djeteta da misli na složeniji način većinom rezultat urođenog rasporeda rasta, ili je prvenstveno pod utjecajem stimulacije roditelja i učitelja? Stječu li djeca jezik jer su genetski predisponirana za to ili zato što ih roditelji intenzivno tome uče od najranije dobi? I što objašnjava goleme individualne razlike među djecom u visini, težini, tjelesnoj koordinaciji, inteligenciji, ličnosti i socijalnim vještinama? Je li za to odgovornija priroda ili odgoj?

Stav teorije o ulozi prirode i odgoja utječe na to kako objašnjava individualne razlike. Neki teoretičari naglašavaju *stabilnost*, odnosno da će djeca koja su visoko ili nisko na karakteristici (kao što je verbalna sposobnost, anksioznost ili socijalabilnost) tamo i ostati u kasnijoj dobi. Ovi teoretičari tipično naglašavaju važnost *naslijeđa*. Ako smatraju okolinu važnom, tada obično smatraju da su *rana isku-*

stva ta koja postavljaju cjeloživotni obrazac ponašanja. Snažni negativni događaji u prvih nekoliko godina života, tvrde oni, ne mogu se u potpunosti prevladati kasnijim pozitivnijim iskustvima (Bowlby, 1980; Johnson, 2000; Sroufe, 2005). Drugi teoretičari, koji zauzimaju optimističniji stav, naglašavaju da je *promjena* moguća i vjerojatna ako joj doprinose nova iskustva (Greenspan i Shanker, 2004; Lester, Masten i McEwen, 2006).

U ovoj knjizi vidjet ćete da se istraživači ne slažu, često žestoko, oko pitanja *stabilnosti ili promjene*. Odgovori na ta pitanja imaju veliku praktičnu važnost. Ako vjerujete da je razvoj uglavnom pod utjecajem prirode, tada ne bi imalo puno smisla pružati iskustva koja trebaju dovesti do promjene. Ako ste uvjereni, s druge strane, u nadmoćnu važnost ranih iskustava, tada ćete intervenirati što je ranije moguće i pružati visokokvalitetnu stimulaciju i podršku kako biste osigurali najbolji razvoj djece. Konačno, ako mislite da je okolina razvojno vrlo utjecajna, pružat ćete pomoć u svakoj situaciji kad se djeca ili adolescenti suoče s poteškoćama, u uvjerenju da će se uz pomoć povoljnih životnih okolnosti oporaviti od ranih negativnih događaja.

Uravnoteženo gledište

Do sada smo raspravljali o osnovnim pitanjima u razvoju djece u terminima ekstrema, odnosno rješenja koja se priklanjaju jednoj ili drugoj strani. No kako pratimo razvoj područja u ostatku ovog poglavlja, vidjet ćete da su mnogi teoretičari ublažili svoje stavove. Danas, neki teoretičari vjeruju da se odvijaju i kontinuirane i diskontinuirane promjene. Mnogi prihvaćaju da razvoj ima i univerzalna obilježja i obilježja jedinstvena za svakog pojedinca i njegov / njezin kontekst. Sve ih više smatra naslijeđe i okolinu neodvojivima, pri čemu oboje utječe na potencijal onog drugog da mijenja djetetove osobine i kapacitete (Cole, 2006; Gottlieb, Wahlsten i Lickliter, 2006; Huttenlocher, 2002; Lerner, 2006; Rutter, 2007). Raspraviti ćemo te nove ideje o prirodi i odgoju u 3. poglavlju.

Konačno, kao što ćete vidjeti kasnije u ovoj knjizi, relativni utjecaj ranih i kasnijih iskustava jako se razlikuje od jednog do drugog područja razvoja i, kako pokazuje okvir Biologija i okolina na stranicama 10 i 11, kod različitih pojedinaca! Zbog složene mreže činitelja koji doprinose ljudskoj promjeni i izazova da se izoliraju ti efekti, mnogi teorijski pogledi dobili su istraživačku podršku. Iako se rasprava nastavlja, ove okolnosti su također potaknule uravnoteženiji pogled na dječji razvoj.

Zapitajte se

Ponovite Zašto postoji mnogo teorija dječjeg razvoja? Navedite tri osnovna pitanja o kojima sve teorije imaju stav.

Primijenite Ana, srednjoškolska savjetnica, osmislila je program koji integrira učenje u razredu sa strukovnim usavršavanjem kako bi pomogla adolescentima koji su rizični za odustajanje od škole da ostanu u školi i lakše prebrode prijelaz u svijet rada. Kakav je Anin stav prema *stabilnosti nasuprot promjeni* tijekom razvoja? Objasnite.

Povežite Pružite primjer kako jedno područje razvoja (tjelesno, kognitivno ili emocionalno/socijalno) može utjecati na razvoj u drugom području.

Razmislite Navedite područje svog razvoja koje se razlikuje od onog vaših roditelja ili baka i djedova kad su bili vaše dobi. Kako konteksti mogu objasniti tu razliku?

□ Biologija i okolina □

Otporna djeca

John i njegov najbolji prijatelj Gary odrasli su u sumornom dijelu grada punom kriminala. Do desete godine, svaki je bio izložen godinama obiteljskih sukoba koji su završili razvodom roditelja. Nakon toga su John i Gary odgajani u kućanstvima koje su vodile majke i rijetko su viđali svoje očeve. Obojica su napustili školu i imali problema s policijom.

Tada su se njihovi putovi razdvojili. Do tri-desete godine, John je imao dvoje djece sa ženama s kojima se nije oženio, proveo je neko vrijeme u zatvoru, bio je nezaposlen i bio je teški alkoholičar. Nasuprot tome, Gary je završio srednju školu, izučio je za automehaničara i postao voditelj benzinske postaje i automehaničarske radnje. Oženjen, s dvoje djece, štedio je i kupio dom. Bio je sretan, zdrav i dobro prilagođen.

Velik broj nalaza pokazuje da okolinski rizici, siromaštvo, negativne obiteljske interakcije, razvod roditelja, gubitak posla, mentalne bolesti i zloraba droga, čine djecu sklonima problemima u budućnosti (Masten i Gewirtz, 2006; Sameroff, 2006). Kako je Gary usprkos slabim izgledima us-

pio i razvio se bez trajnih posljedica?

Sve veća pažnja se poklanja novim nalazima o **otpornosti**, sposobnosti efikasnog prilagođavanja u situacijama prijetećima za razvoj, dok istraživači pokušavaju naći načine da zaštite mlade ljude od štetnih utjecaja stresnih životnih uvjeta (Masten i Powell, 2003). Taj interes je potaknulo nekoliko dugoročnih istraživanja odnosa životnih stresora u djetinjstvu s kompetencijom i prilagodbom u adolescenciji i odrasloj dobi (Fergusson i Horwood, 2003; Garnezy, 1993; Masten i sur., 1995; Werner, 2001). U svakom istraživanju neki pojedinci su bili zaštićeni od negativnih ishoda, dok su drugi imali trajnih problema. Četiri značajna činitelja pružaju zaštitu od štetnih utjecaja stresnih životnih događaja.

Osobne karakteristike djece

Biološki dane karakteristike djeteta mogu smanjiti izloženost riziku ili dovesti do iskustava koja neutraliziraju utjecaj ranih stresnih događaja. Visoka inteligencija i socijalno cijenjeni talenti (u muzici ili sportu, na primjer) povećavaju vjerojat-

nost da će dijete imati nagrađujuća iskustva u školi i u zajednici koja će neutralizirati utjecaj stresnog života kod kuće. Temperament je posebno moćan činitelj. Djeca koja imaju ležerne, društvene dispozicije i koja spremno inhibiraju negativne emocije i impulse imaju optimističan pogled na život i poseban kapacitet prilagodbe na promjenu, a to su kvalitete koje izazivaju pozitivne reakcije kod drugih. Nasuprot tome, emocionalno reaktivna i razdražljiva djeca često iscrpe strpljenje ljudi oko sebe (Mathiesen i Prior, 2006; Werner, 2005; Wong i sur., 2006). Na primjer, i John i Gary su se selili nekoliko puta tijekom djetinjstva. Svaki put John je postao anksiozan i ljut. Gary se veselio upoznavanju novih prijatelja i istraživanju novog susjedstva.

Topao odnos s roditeljima

Otpornosti doprinosi bliski odnos s barem jednim roditeljem koji pruža toplinu, uređen dom, ima odgovarajuće visoka očekivanja i prati djetetove aktivnosti (Masten i Shafter, 2006). Ali ovaj činitelj (kao i sljedeći) nije nezavisan od djetetove

Povijesne osnove

Suvremene teorije dječjeg razvoja rezultat su stoljeća promjena u zapadnjačkim kulturalnim vrijednostima, filozofskih razmišljanja o djeci i znanstvenog napretka. Kako biste razumjeli područje kakvo je danas, moramo se vratiti njegovim počecima, idejama o djeci koje su prethodile znanstvenim istraživanjima djece, ali su se zadržale u suvremenim teorijama i istraživanjima.

Srednji vijek

Povijesni artefakti i zapisi pokazuju da se djetinjstvo smatralo zasebnim razdobljem života još u srednjovjekovnoj Europi, između 6. i 15. stoljeća. Srednjovjekovni slikari često su prikazivali djecu odjevenu u udobnu, komotnu odjeću kako se igraju i ugledaju u odrasle. Zapisi sadrže termine koji razlikuju djecu mlađu od 7-8 godina od ostalih ljudi i prepoznaju mlade tinejdžere kao ne potpuno zrele pojedince. Do 14. stoljeća uobičajeni su bili priručnici sa savjetima o mnogim aspektima skrbi o djeci, uključujući zdravlje, hranjenje, odijevanje i igre (Alexandre-Bidon i Lett, 1997; Lett, 1997). Zakoni su priznavali da djeca trebaju zaštitu od ljudi koji bi ih mogli iskorištavati i sudovi su prema mladeži koja je kršila zakone pokazivali blagost zbog njihovih godina (Hanawalt, 1993).

Sažeto, u srednjem vijeku, ako ne i prije, postojala je svijest o tome da su djeca ranjiva bića. Religijski zapisi, međutim, sadrže kontradiktorne opise dječje priro-

vih osobnih karakteristika. Djeca koja su opuštena, socijalno osjetljiva i sposobna nositi se s promjenom, lakše se odgajaju i vjerojatnije će imati pozitivan odnos s roditeljima i drugim ljudima. Istovremeno neka djeca mogu razviti privlačnije dispozicije kao rezultat roditeljske topline i pažnje (Conger i Conger, 2002).

Socijalna podrška izvan najbliže obitelji

Najdosljednija prednost otporne djece je njihova jaka veza s kompetentnom i brižnom odraslom osobom. Za djecu koja nemaju bliski odnos s barem jednim roditeljem, otpornost mogu poticati djed ili baka, ujna, ujak, teta, tetak ili učitelj koji ostvare poseban odnos s djetetom (Masten i Reed, 2002). Gary je dobio podršku od svog djeda, koji je slušao o Garyjevim problemima i pomagao mu ih riješiti. Osim toga, Garyjev djed je imao stabilan brak i posao i vješto se nosio sa stresorima. Posljedično, služio je kao model efikasnog nošenja sa stresom.

Veze s vršnjacima koji poštuju pravila i cijene školsko postignuće također su povezane s otpornošću. No, djeca koja imaju pozitivne odnose s odraslima, vjerojatnije će ostvariti podržavajuće veze i s vršnjacima.

Resursi zajednice i mogućnosti

Podrška u zajednici, kao što su dobre škole, povoljna i dostupna zdravstvena i socijalna skrb, knjižnice i rekreacijski centri, potiču dobrobit i roditelja i djece. Osim toga, mogućnosti sudjelovanja u životu zajednice pomažu starijoj djeci i adolescentima da prebrode nesreće. Izvanškolske aktivnosti, religijske grupe mladih, izviđači i druge organizacije uče važne socijalne vještine kao što su suradnja, vodstvo i kako doprinijeti dobrobiti drugih. Kako sudionici stječu te kompetencije, tako im raste samopouzdanje, samopoštovanje i predanost zajednici (Benson i sur., 2006). Kao student, Gary je volontirao za Ligu za humanost (*engl.* Habitat for Humanity) i pridružio se timu koji je gradio domove u susjedstvima za ljude s niskim prihodima. Uključenost u zajednicu pružila je Garyju dodatne mogućnosti da stvori značajne odnose, koji su dalje doprinijeli njegovoj otpornosti.

Istraživanja otpornosti naglašavaju složene veze između naslijeđa i okoline. Oboruzani pozitivnim karakteristikama

koje proizlaze iz urođenog dara, povoljnim odgojnim iskustvima, ili jednim i drugim, djeca i adolescenti poduzimaju akcije kako bi smanjili stresne situacije.

No, kada se nagomilaju mnogi rizici, sve teže ih je prebroditi (Luthar, 2006). Kako bi se djecu "cijepilo" protiv negativnih utjecaja rizika, intervencije ne samo da moraju smanjiti te rizike nego i poboljšati zaštitne odnose djece kod kuće, u školi i u zajednici. To znači obratiti pažnju i na osobu i na okolinu, odnosno ojačati kapacitete djeteta i istovremeno smanjiti rizična iskustva.

Poseban odnos ovog djeteta s bakom potiče otpornost. Pružajući socijalnu podršku, ona mu pomaže nositi se sa stresom i konstruktivno rješavati probleme.

de, ponekad ih opisujući kao opsjednute vragom i navodeći da ih treba pročistiti, a ponekad nevinima i bliskima anđelima (Hanawalt, 2003). Obje ideje su nagovijestile kasnije poglede na djetinjstvo.

Reformacija

U 16. stoljeću puritansko vjerovanje o istočnom grijehu doprinijelo je stavu da su djeca rođena zla i tvrdoglava i da se moraju civilizirati (Shahar, 1990). Oštri, restriktivni odgojni postupci preporučani su kako bi se ukrotilo pokvareno djetete. Djeca su bila obučena u krutu, neudobnu odjeću, koja im je nametala odrasli stav tijela, a bilo je uobičajeno da učitelji tuku neposlušne učenike. No, iako je kažnjavanje bilo prevladavajuća filozofija odgoja djece, ljubav i privrženost prema vlastitoj djeci sprječavala je većinu puritanskih roditelja da koriste ekstremne represivne mjere (Moran i Vinovskis, 1986).

Kako su puritanci emigrirali iz Engleske u Sjevernu Ameriku, sa sobom su donijeli vjerovanje da je odgoj djece jedna od najvažnijih obaveza. Iako su i dalje smatrali da je duša djeteta zaražena istočnim grijehom, pokušavali su svoje sinove i kćeri podučiti da koriste razum kako bi razlikovali dobro od zla (Clarke-Stewart, 1998). Puritanci su bili prvi koji su za djecu osmislili posebne materijale za čitanje koji su ih podučavali religijskim i moralnim idealima. Poučavajući djecu samopouzdanju i samokontroli, puritanski roditelji su postupno usvojili ravnotežu između strogoće i popuštanja (Pollock, 1987).

Prosvjetiteljske filozofije

Prosvjetiteljstvo 17. stoljeća donijelo je nove filozofije koje su naglašavale ideale ljudskog dostojanstva i poštovanja. Shvaćanja djetinjstva postala su humanija od onih u prošlosti.

- **John Locke** Djela britanskog filozofa Johna Locke (1632-1704) bila su preteča stajališta 20. stoljeća koje ćemo kratko opisati kao: biheviorizam. Locke je vidio dijete kao "praznu ploču", ili latinski **tabula rasa**. Prema toj ideji, djeca nemaju urođenih znanja, njihove karaktere u potpunosti oblikuje iskustvo. Locke (1690/1892) je vidio roditelje kao racionalne tutore koji mogu bilo kako oblikovati dijete korištenjem pažljivih uputa, efikasnih primjera i nagrada za dobro ponašanje. Bio je ispred svog vremena jer je preporučivao odgojne postupke koje današnja istraživanja podržavaju, na primjer korištenje pohvala i odobravanja kao nagrada umjesto novca ili slatkiša. Također se protivio tjelesnom kažnjavanju: "Dijete koje neprestano tuku u školi ne može gledati knjige i učitelje, a da ne osjeti strah i ljutnju." Lockeova filozofija je dovela do promjene od strogosti do blagosti i suosjećanja prema djeci.

Pogledajte pažljivo Lockeove ideje i vidjet ćete da je gledao na razvoj kao *kontinuirani*: ponašanja nalik onima odraslih osoba postupno se izgrađuju kroz toplo i dosljedno roditeljsko poučavanje. S obzirom da je na dijete gledao kao na tabulu rasu kod njega je pobijedio *odgoj*, moć okoline da oblikuje dijete. I njegova vjera u odgoj upućuje na mogućnost *mnogih tješkova razvoja* i na *promjenu u kasnijoj dobi* zbog novih iskustava. Konačno, Lockeova filozofija smatra da djeca malo utječu na svoju sudbinu, na ono što će drugi zapisati na njihove "prazne ploče". Ova vizija pasivnog djeteta je odbačena. Svi suvremeni teorijski pogledi vide djecu kao aktivna usmjerena bića koja pokušavaju shvatiti svoj svijet i značajno doprinijeti vlastitom razvoju.

- **Jean-Jacques Rousseau** U 18. stoljeću francuski filozof Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) je predstavio novi pogled na djetinjstvo. Rousseau (1762/1955) je tvrdio da djeca nisu prazne ploče i prazni kontejneri koje trebaju napuniti instrukcije odraslih. Umjesto toga, oni su **plemeniti divljaci**, prirodno obdareni smislom za dobro i zlo i urođenim planom za određen zdravi rast. Za razliku od Locke, Rousseau je vjerovao da se jedino poučavanjem odraslih može poremetiti urođeni smisao za moral i jedinstveni načini mišljenja i osjećanja. Njegova filozofija je bila orijentirana na dijete, a prema njoj odrasli trebaju biti osjetljivi na djetetove potrebe u svakom od četiri stadija: dojenaštvo, djetinjstvo, kasno djetinjstvo i adolescencija.

Rousseauova filozofija uključuje dva utjecajna koncepta. Prvi je koncept *stadija*, koji smo ranije razmatrali. Drugi je koncept **maturacije**, koja se odnosi na genetski određeni, prirodno odvijajući tijek rasta. Suprotno od Locke, Rousseau je smatrao da djeca sama određuju svoje sudbine. I zauzeo je drukčiji stav prema osnovnim razvojnim pitanjima. Vidio je razvoj kao *diskontinuiran* proces koji se odvija u *stadijima* koji prate *jedan jedinstveni tijek* određen *prirodom*.

Znanstveni počeci

Istraživanja dječjeg razvoja brzo su se razvijala krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Uskoro su rana opažanja djece slijedile poboljšane metode i teorije. Svaki napredak je doprinio čvrstim temeljima na kojima danas područje počiva.

- **Darwin: praotac znanstvenog istraživanja djece** Stoljeće nakon Rousseaua britanski prirodoslovac Charles Darwin (1809-1882) pridružio se ekspediciji u udaljene dijelove svijeta, gdje je opažao nebrojene varijacije kod biljnih i životinjskih vrsta. Vidio je da unutar vrste ne postoje dvije potpuno jednake jedinke. Na tim opažanjima izgradio je svoju poznatu *teoriju evolucije*.

Teorija naglašava dva povezana principa: *prirodni odabir* i *preživljavanje najprilagođenijeg*. Darwin je objasnio da određene vrste prežive u određenim dijelovima svijeta zato što imaju karakteristike koje su najprikladnije za ili adaptirane na njihov okoliš. Druge vrste odumru zato što nisu dobro prilagođene svojim okolinama. Pojedinci unutar vrste koji najbolje odgovaraju zahtjevima preživljavanja u okolini žive dovoljno dugo da se reproduciraju i prenesu svoje korisne karakteristike budućim generacijama.

Darwinov naglasak na adaptivnoj vrijednosti tjelesnih karakteristika i ponašanja je konačno pronašao put u važne teorije 20. stoljeća.

Tijekom svojih istraživanja Darwin je otkrio da je rani prenatalni rast zadivljujuće sličan u mnogih vrsta. Drugi znanstvenici su iz Darwinovih opažanja zaključili da razvoj ljudskog djeteta prati isti opći plan kao i evolucija ljudske vrste. Iako se ovo vjerovanje u konačnici pokazalo krivim, pokušaji povlačenja paralela između rasta djeteta i ljudske evolucije potaknuli su istraživače na pažljivija opažanja cjelokupnog ponašanja djece. Na temelju tih prvih pokušaja dokumentiranja ideje o razvoju rođeno je znanstveno istraživanje djece.

● **Biografije beba ZASTANITE NA TRENUTAK...** Zamislite se kao pionira u polju dječjeg razvoja koji je po prvi put suočen s istraživanjem djece. Kako biste se pozabavili tim izazovnim zadatkom? Znanstvenici kasnog 19. i ranog 20. stoljeća napravili su ono što bi većina nas vjerojatno napravila, odabrali su svoje dijete ili dijete bliskog rođaka. Tada su, počevši u ranoj dojenačkoj dobi, počeli iz dana u dan bilježiti opise i dojmove o dječjem ponašanju. Do 1890-ih ove biografije beba često su bile objavljivane. U sljedećem isječku iz jedne biografije autor se prisjeća rođenja svoje male nećakinje:

Njezin prvi čin je bio plač, ne bijes... niti vrisak veselja, ... nego cviljenje i nakon toga dugi tanki bez suza a-a, boje škotskih gajdi, potpuno automatski, ali iz neugode. S tim monotonim i tužnim plačem, sa svojom crvenom, naboranom, poparenom kožom..., nije čudno da ako majka ... nije zavoljela svoje dijete prije rođenja, postoji ponekad kratki interval opasan za dijete prije nego se u potpunosti pobudi majčinski instinkt.

Ne može se negirati da je ovaj neugodan opis točan i da naša beba nije bila ništa ljepša od ostalih njene vrste... Međutim, nije joj nedostajalo obožavatelja. Nikad nisam primijetio da žene (čak i one koje nisu majke) brinu zbog nekoliko manjih estetskih nedostataka, ... s toliko mnogo dražesti za protutežu u tom malom, toplom, mekanom, živom biću. (Shinn, 1900, str. 20-21)

Možete li na temelju ovog odlomka reći zašto su biografi beba ponekad smatrani primjerima kako *ne* treba istraživati djecu? Ovi prvi istraživači bili su emocionalno uključeni oko dojenčadi koju su opažali i rijetko su započeli s jasnom idejom što žele pronaći. Nije iznenađujuće da su mnogi njihovi zapisi odbačeni kao pristrani. No, ipak, biografije beba su bile korak u pravom smjeru. Dva teoretičara 19. stoljeća, Darwin (1877) i njemački biolog William Preyer (1882/1888) doprinijeli su tim ranim zapisima ponašanja djece. Osobito je Preyer postavio visoke standarde za opažanje, zapisujući ono što je opazio odmah i provjeravajući točnost svojih bilješki putem drugog opažača (Cairns, 1998). Ovo su isti standardi koje današnji istraživači koriste pri opažanju djece. Kao rezultat pionirskih napora biografa postalo je uobičajeno da dijete bude u središtu znanstvenog istraživanja.

● **Normativno razdoblje** G. Stanley Hall (1844-1924), jedan od najutjecajnijih američkih psihologa ranog 20. stoljeća, općenito se smatra osnivačem pokreta istraživanja djece (Cairns i Cairns, 2006). Inspiriran Darwinovim radom, Hall i njegov poznati student Arnold Gesell (1880-1961) razvili su teorije zasnovane na evolucijskim idejama. Ovi rani autori vidjeli su dječji razvoj kao *maturacijski proces*, odnosno genetski određenu seriju događaja koji se odvijaju automatski, poput rastvaranja cvijeta (Gesell, 1933; Hall, 1904).

Hall i Gesell su manje poznati po svojim jednostranim teorijama koliko po svojim intenzivnim naporima da opišu cjelokupni dječji razvoj. To je dovelo do pojave **normativnog pristupa**, u kojem se uzimaju mjere ponašanja za velik broj pojedinaca i računaju se dobni prosjeci koji predstavljaju tipičan razvoj. Koristeći ovaj postupak, Hall je konstruirao razrađene upitnike kojima se djecu različite dobi ispitivalo gotovo sve što su mogli reći o sebi – o interesima, strahovima, zamišljenim prijateljima, snovima, prijateljstvima, svakodnevnim znanjima i još mnogo toga. Na sličan način, kroz opažanja i intervjue s roditeljima, Gesell je prikupio detaljne normativne informacije o motoričkim postignućima, socijalnom ponašanju i osobinama ličnosti dojenčadi i djece.

I. dio: Teorija i istraživanje dječjeg razvoja

Gesell je također među prvima približio znanje o dječjem razvoju roditeljima, informirajući ih o tome što mogu očekivati u svakoj dobi. Ako je, kako je vjerovao, tijekom razvoja rezultat milijuna godina evolucije, tada su djeca prirodno upoznata sa svojim potrebama. Njegov je savjet o odgojnim postupcima, u tradiciji Rousseaua, preporučivao osjetljivost na dječje znakove (Thelen i Adolph, 1992). Zajedno s knjigom *Odgoj i njega djeteta* Benjamina Spocka, Gesellove knjige su postale središnji dio sve bogatije literature o dječjem razvoju za roditelje (vidjeti okvir Od istraživanja do prakse na sljedećoj stranici).

- **Pokret mentalnog testiranja** Dok su Hall i Gesell razvijali svoje teorije i metode u Sjedinjenim Američkim Državama, francuski psiholog Alfred Binet (1857-1911) također je zauzeo normativni pristup dječjem razvoju, ali iz drugih razloga. Ranih 1900-ih godina, Binet i njegov kolega Theodore Simon zamoljeni su od dužnosnika pariških škola da pronađu način identificiranja djece s problemima u učenju koju je trebalo smjestiti u posebne odjele. Kako bi se pozabavili ovim praktičnim obrazovnim brigama, Binet i Simon su konstruirali prvi uspješni test inteligencije.

Binet je započeo dobro razvijenom teorijom inteligencije. Suprotno od ranijih gledišta koja su reducirala inteligenciju na jednostavne elemente vremena reakcije i osjetljivosti na fizičke podražaje, on je obuhvatio složenost mišljenja djece. Binet je definirao inteligenciju kao dobro prosuđivanje, planiranje i kritičko razmišljanje (Sternberg i Jarvin, 2003). Tada je osmislio dobno prilagođene čestice koje su direktno mjerile ove sposobnosti.

Na Sveučilištu Stanford 1916. godine Binetov test je adaptiran za korištenje na engleskom jeziku. Otada je engleska verzija poznata kao *Stanford-Binet skala inteligencije*. Osim što su rezultati mogli uspješno predviđati školsko postignuće, Binetov test je potaknuo ogroman interes za individualne razlike u razvoju. Usporedbe rezultata djece različitog spola, etniciteta, reda rođenja, obiteljskog podrijetla i drugih karakteristika postale su glavni predmet istraživanja. A testovi inteligencije ubrzo su dospjeli u prvi plan kontroverze priroda-odgoj.

- **James Mark Baldwin: rani razvojni teoretičar** Posljednja važna osoba, dugo zanemarena u povijesti dječje razvojne psihologije je američki psiholog James Mark Baldwin (1861-1934), koji se svojim inovativnim radom bavio u Kanadi i Sjedinjenim Američkim Državama. Baldwin (1897) je bio teoretičar i oštrouman opažatelj ponašanja djece čija bogata tumačenja razvoja danas doživljavaju procvat. Vjerovao je da se dječje razumijevanje vlastitog fizičkog i socijalnog svijeta razvija kroz niz stadija, počevši s najjednostavnijim obrascima ponašanja novorođenog djeteta do, na kraju, kapaciteta odrasle osobe da razmišlja apstraktno i reflektivno (Cairns, 1998).

Međutim, po Baldwinovu gledištu, ni dijete ni okolina ne kontroliraju razvoj. Umjesto toga, on je smatrao da su priroda i odgoj jednako važni. Smatrao je da djeca aktivno preispituju vlastite načine razmišljanja o svijetu, ali također uče kroz navikavanje ili kopirajući ponašanje drugih. Kako se razvoj odvija, dijete i njegovo socijalno okruženje utječu jedno na drugo i oblikuju nerazdvojivu isprepletenu mrežu.

Razmislite o ovim idejama i vidjet ćete zašto je Baldwin (1895) tvrdio da se naslijeđe i okolina ne smiju gledati kao zasebne, suprotstavljene sile. Umjesto toga je tvrdio da je većina ljudskih karakteristika "pod utjecajem oba uzroka koji rade zajedno" (str.77). Sada se okrećemo pregledu suvremenih teorija dječjeg razvoja i vidjet ćete da su Baldwinove ideje predstavljene u nekoliko teorija, pogotovo u onim novijima.

Zapitajte se

Ponovite Zamislite debatu između Johna Lockeja i Jean-Jacquesa Rousseaua o kontroverzi priroda-odgoj. Sažmite argumente koje bi vjerojatno prezentirali.

Povežite Što ideje Rousseaua, Darwina i Halla imaju zajedničko?

Razmislite Saznajte jesu li vaši roditelji čitali Gesella, Spocka ili druge knjige sa savjetima o roditeljstvu dok ste odrastali. Koja pitanja o odgoju djece su ih najviše brinula? Mislite li da današnji roditelji imaju brige koje se razlikuju od onih vaših roditelja? Objasnite.

□ Od istraživanja do prakse □

Društvene promjene i popularna literatura o roditeljstvu

Gotovo svi roditelji, pogotovo oni koji su to po prvi put, imaju potrebu za ispravnim savjetom o tome kako da odgajaju svoju djecu. Kako bi zadovoljili tu potrebu, stručnjaci već dugo komuniciraju sa zainteresiranom publikom putem brojnih popularnih knjiga i časopisa. Prije 1970-ih publikacije su naglašavale središnju ulogu majki za zdravi razvoj djece. U 1980-ima očevi su poticani da podijele cijeli raspon odgovornosti za odgoj djeteta jer su istraživanja otkrila da utječu na sva područja psihološkog razvoja. Oko tog vremena pojavile su se i informacije o neroditeljskoj skrbi za djecu. Stručnjaci su uvjerali zaposlene majke da njihovim bebama nije potrebna njihova kontinuirana prisutnost i pružali im savjete o tome kako da oda beru dobru skrb za dijete (Young, 1990). Od sredine 1990-ih do današnjih dana, sve veći broj knjiga pokušava pružiti odgovore na zabrinutost oko posljedica socijalnih promjena za roditeljsku i dječju dobrobit. Sve više zaposlenih roditelja žalilo se na preopterećenost i izvještavalo o tome da provode sve manje vremena sa svojom djecom u zajedničkim obrocima, razgovorima, igri i drugim aktivnostima u slobodno vrijeme. Istovremeno, mnogi roditelji izvještavali su o zabrinjavajućim promjenama kod svoje djece, uključujući smanjenu uključenost u školu i porast emocionalnih problema i problema u ponašanju (Berk, 2005; Vandivere, Gallagher i Moore, 2004). I u jednom nacionalno reprezentativnom istraživanju američkih roditelja, više od polovine je procijenilo svoje roditeljstvo kao "korektno" ili "loše". Mnogi od sudionika su vjerovali da su roditelji prethodnih generacija bili bolji (Public Agenda, 2002). Malo njih je osjećalo da zna što treba napraviti da uspješno odgoje svoju djecu.

U knjizi *Buđenje umova djece* Laura Berk (2004) je upozorila da su napori roditelja da odgoje kompetentnu i dobro prilagođenu djecu otežani nepovoljnim kulturalnim utjecajima (kao što su manjak visokokvalitetne skrbi o djeci i štetne poruke medija) i kontradiktornim savjetima o roditeljstvu iz literature. Dok neki priru-

nici o roditeljstvu tvrde da su roditelji svemoćni, drugi nadmoć pripisuju biološkom ustroju djece. Suočeni s tim nekompatibilnim porukama, mnogi roditelji počnu sumnjati u vlastitu važnost i povuku se iz obaveza s djecom. Berk tvrdi da je, s obzirom na brojne činitelje u američkom društvu koji prijete razvoju djece, roditeljstvo danas ne samo važno nego je važnije nego ikad.

U sličnom se raspoloženju James Garbarino i Claire Bedard (2002) u *Roditelji pod opsadom* bave pitanjima neprijateljstva i nasilja među mladima, uključujući nedavne gnusne zločine koji su rezultirali sakaćenjem i ubojstvima u obitelji i školi. Budući da mnogi činitelji, kao što su impulzivni, eksplozivni temperament, nepovoljna školska iskustva i antisocijalni vršnjački utjecaji, doprinose tim tragedijama, ne treba za njih kriviti roditelje. Ali, Garbarino i Bedard naglašavaju, roditelji ipak snose znatnu odgovornost. Često su oni nesvjesni svakodnevnih iskustava koja odvedu njihovu djecu prema antisocijalnim djelovanjima.

Većina stručnjaka koji pišu za roditelje kao rješenje navode potrebu za većom uključenosti roditelja u živote djece. Berk (2004) pokazuje koliko se ključnih kognitivnih, moralnih i socijalnih sposobnosti pojavljuje kroz komunikaciju između roditelja i djeteta u svakodnevnim aktivnostima kao što su čitanje priče prije spavanja, pisanje domaće zadaće, epizoda igre pretvaranja ili obiteljska večera. Garbarino i Bedard (2002) zagovaraju "osnaženo roditeljstvo", kod kojeg roditelji uzimaju u obzir prednosti i nedostatke svog djeteta, istovremeno pažljivo prateći i po potrebi intervenirajući u socijalnu okolinu. Oni također upozoravaju roditelje da pruže "moralni kompas karaktera" tako da in-

Stručnjaci koji pišu za suvremene roditelje, često naglašavaju važnost povećane uključenosti odraslih u živote djece. Puno istraživanja pokazuje da roditelji, iako nisu svemogućí, imaju dalekosežan utjecaj na razvoj svoje djece.

zistiraju na tome da njihova djeca zadovolje standarde osobnog postignuća i brige za druge. A u *Deset osnovnih principa dobrog roditeljstva* Laurence Steinberg (2004) želi da roditelji ponovo usvoje filozofiju dobrog roditeljstva navodeći deset strategija roditeljstva koje pomažu djeci da postanu ljubazna, sigurna i kompetentna. One su utvrđene istraživanjima, a uključuju: budite puni ljubavi, uspostavite pravila i odredite granice, odnosite se prema djetetu s poštovanjem i njegujte nezavisnost pomažući svom djetetu da razmišlja kroz donošenje odluka.

No, također, popularni savjeti sve više podcrtavaju da roditelji ne mogu uspjjeti sami, već trebaju pomoć brižne zajednice i društva. **ZASTANITE NA TRENU-TAK...** Dok učite o dječjem razvoju, uzmite jednu ili više popularnih knjiga o roditeljstvu i procijenite njihove savjete na temelju onog što ste naučili. Kako je s usmjerenošću trenutačnih teorija na *kontekste* razvoja ranije opisane u ovom poglavlju usklađeno sve veće slaganje stručnjaka s afričkom poslovicom "Potrebno je cijelo selo kako bi se odgojilo dijete"?

Teorije sredine 20. stoljeća

Sredinom 20. stoljeća polje dječje psihologije je postalo legitimna disciplina. Osnivani su specijalizirani istraživački centri i profesionalna društva posvećena znanstvenom istraživanju djece. Vodeće među njima je Društvo za istraživanje dječjeg razvoja (*engl.* Society for Research in Child Development, SRCD) osnovano 1933. godine kako bi promicalo interdisciplinarna istraživanja, širenje informacija i primjenu istraživačkih nalaza. Osnivačko članstvo društva od 425 članova brzo je raslo. Danas društvo broji otprilike 5500 istraživača, profesionalaca koji rade u praksi i studenata iz više od 50 zemalja.

Kako je dječja psihologija pobuđivala sve veći interes, pojavile su se razne teorije, od kojih svaka i danas ima sljedbenike. U tim teorijama sukobljavaju se europska briga za dječje unutarnje misli i osjećaje i sjevernoamerička akademska usmjerenost na znanstvenu preciznost i konkretno vidljivo ponašanje.

Psihoanalitička perspektiva

Do 1930-ih i 1940-ih roditelji su sve više tražili profesionalnu pomoć kako bi se nosili s emocionalnim poteškoćama djece. Raniji normativni pokret je odgovorio na pitanje: Kakva su djeca? Sad je trebalo odgovoriti na novo pitanje: Kako i zašto djeca postaju kakva jesu? Kako bi tretirali psihološke probleme, psihijatri i socijalni radnici okrenuli su se pristupu razvoju ličnosti koji je nastajao, a naglašavao je jedinstvenu povijest svakog djeteta.

Prema **psihoanalitičkom shvaćanju**, djeca prolaze kroz niz stadija u kojima se suočavaju sa sukobom između bioloških nagona i socijalnih očekivanja. Način na koji su ti sukobi razriješeni određuje sposobnost osobe za učenje, slaganje s drugima i nošenje s anksioznosti. Među mnogim pojedincima koji su doprinijeli psihoanalitičkoj perspektivi dvojica su posebno utjecajni: Sigmund Freud, osnivač psihoanalitičkog pokreta, i Erik Erikson.

- **Freudova teorija** Freud (1856-1939), bečki liječnik, tražio je lijek za odrasle s emocionalnim poteškoćama tako da ih je poticao da slobodno pričaju o bolnim događajima svog djetinjstva. Na temelju tih prisjećanja, Freud je proučavao nesvjesnu motivaciju svojih pacijenata i izgradio svoju **psihoseksualnu teoriju**, koja naglašava da je za zdrav razvoj ličnosti presudno kako roditelji obuzdavaju seksualne i agresivne nagone svog djeteta u prvih nekoliko godina života.

U Freudovoj teoriji tri dijela ličnosti, id, ego i superego, integriraju se tijekom niza od pet stadija sažetih u Tablici 1.1. *Id*, najveći dio ličnosti, izvor je osnovnih bioloških potreba i želja. *Ego*, svjesni racionalni dio ličnosti, pojavljuje se u ranom djetinjstvu kako bi upravljao impulsima i omogućio njihovo zadovoljenje na prihvatljive načine. Na primjer, uz pomoć ega gladna beba od nekoliko mjeseci prestaje plakati kad vidi svoju majku kako grije bočicu ili se otkopčava kako bi je podojila. A kompetentnije predškolsko dijete odlazi u kuhinju i samo si uzima užinu.

Između 3. i 6. godine života *superego* ili savjest se razvija kroz interakciju s roditeljima, koji inzistiraju da se djeca prilagode vrijednostima društva. Sad se ego suočava sa sve složenijim zadatkom usklađivanja zahtjeva iđa, vanjskog svijeta i savjesti (Freud, 1923/1974). Na primjer, kad je ego u iskušenju da zadovolji impuls iđa tako da udari drugo dijete kako bi došao do privlačne igračke, superego može upozoriti da je takvo ponašanje pogrešno. Ego mora odlučiti koja će od tih dviju sila (iđ ili superego) pobijediti u toj unutrašnjoj borbi ili pronaći kompromis kao što je zamoliti drugo dijete da se igra igračkom. Prema Freudu, uspostavljeni odnosi između iđa, ega i superega tijekom predškolskih godina određuju osnovnu ličnost pojedinca.

Freud (1938/1973) je vjerovao da se tijekom djetinjstva seksualni impulsi preusmjeravaju od oralnog preko analnog do genitalnog dijela tijela. U svakom stadiju roditelji hodaju po tankoj liniji između toga da dopuste previše ili premalo zadovoljenja djetetovih osnovnih potreba. Ako roditelji pogode odgovarajuću ravnotežu, tada će djeca izrasti u dobro prilagođene odrasle osobe s kapacitetom za zrelo seksualno ponašanje i ulaganje u obiteljski život.

Tablica 1.1 Freudovi psihoseksualni stadiji

Psihoseksualni stadij	Prosječna dob	Opis
Oralni	Rođenje–1 godina	Novi ego usmjerava bebine aktivnosti sisanja prema prsima ili bočici. Ako oralne potrebe nisu odgovarajuće zadovoljene, pojedinac može razviti navike kao što su sisanje palca, grizenje noktiju i grizenje olovke u djetinjstvu, te prekomjerno hranjenje i pušenje u kasnijoj dobi.
Analni	1-3 godine	U dojenačkoj i najranijoj dječjoj dobi djeca uživaju zadržavati i otpuštati urin i izmet. Treniranje odlaska na zahod postaje glavno pitanje u odnosu roditelja i djeteta. Ako roditelji inzistiraju da se djeca odviknu od pelena prije nego su spremna, ili ako to premalo zahtijevaju, može se pojaviti sukob oko analne kontrole u obliku ekstremne urednosti i čistoće ili neurednosti i nereda.
Falusni	3-6 godina	Kako genitalna stimulacija predškolicima pruža užitak, pojavljuje se Freudov Edipov kompleks za dječake i Elektrin kompleks za djevojčice: djeca osjećaju seksualnu želju prema roditelju suprotnog spola i neprijateljstvo prema roditelju istog spola. Kako bi izbjegli kaznu i gubitak roditeljske ljubavi, oni potiskuju te impulse i umjesto toga usvajaju karakteristike i vrijednosti roditelja istog spola. Kao rezultat formira se superego i djeca osjećaju krivnju kad god krše njegove standarde.
Latencija	6-11 godina	Seksualni instinkti se smiruju i superego se nastavlja razvijati. Dijete usvaja nove socijalne vrijednosti od odraslih i istospolnih vršnjaka izvan obitelji.
Genitalni	adolescencija	S pubertetom seksualni impulsi falusnog stadija se ponovno pojavljuju. Ako je razvoj bio uspješan tijekom ranijih stadija, to dovodi do braka, zrele seksualnosti te rođenja i odgoja djece. Ovaj stadij obuhvaća cijelu odraslu dob.

Freudova teorija je bila prva koja je upozorila na utjecaj ranog odnosa roditelja i djeteta na razvoj. Ali njegova su gledišta kasnije bila kritizirana. Prvo, prenatlažen je utjecaj seksualnih osjećaja na razvoj. Drugo, budući da se teorija osnivala na problemima seksualno suzdržanih dobrostojećih odraslih iz bečkog društva 19. stoljeća, ne može se primijeniti na druge kulture. Konačno, Freud nije direktno istraživao djecu.

● **Eriksonova teorija** Nekoliko Freudovih sljedbenika je preuzelo ono što je bilo korisno u njegovoj teoriji te svojim shvaćanjima poboljšalo njegovu viziju. Najvažniji od tih neofreudovaca je Erik Erikson (1902-1994), koji je proširio sliku razvoja u svakom stadiju. U svojoj **psihosocijalnoj teoriji** Erikson naglašava da ego, osim što posreduje između impulsa ida i zahtjeva superega, doprinosi pozitivno razvoju time što stječe vještine i stavove u svakom stadiju, koji čine pojedinca aktivnim članom koji doprinosi društvu. Osnovni psihosocijalni sukob, koji se može razriješiti na kontinuumu od pozitivno do negativno, određuje zdrave ili neadaptivne ishode u svakom stadiju. Kao što prikazuje Tablica 1.2, prvih pet Eriksonovih stadija paralelni su s Freudovim stadijima, ali Erikson je nadodao još tri odrasla stadija. On je među prvima prepoznao cjeloživotnu prirodu razvoja.

Za razliku od Freuda, Erikson je isticao da se normalni razvoj treba shvatiti u odnosu na životnu situaciju svake kulture. Na primjer, 1940-ih opažao je među Yurok Indijancima sjeverozapadne obale Sjedinjenih Država bebe kojima je tijekom prvih 10 dana nakon rođenja uskraćeno dojenje i koje su hranjene rijetkom juhom. U dobi od 6 mjeseci, dojenčad je iznenada odbijena od prsa, ako je bilo potrebno odlaskom majke na nekoliko dana. Iz naše kulturalne situacije obilja, ova namjerna deprivacija se čini okrutnom. Ali Erikson je objasnio da je razvoj određenog samosuzdržavanja presudan za opstanak jer Yurok Indijanci ovise o lososu, kojeg mogu u rijeci loviti samo jednom godišnje. Na taj način je pokazao da se postupci odgoja djece mogu shvatiti jedino u odnosu na kompetencije koje se cijene i koje su potrebne u djetetovu društvu.